

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

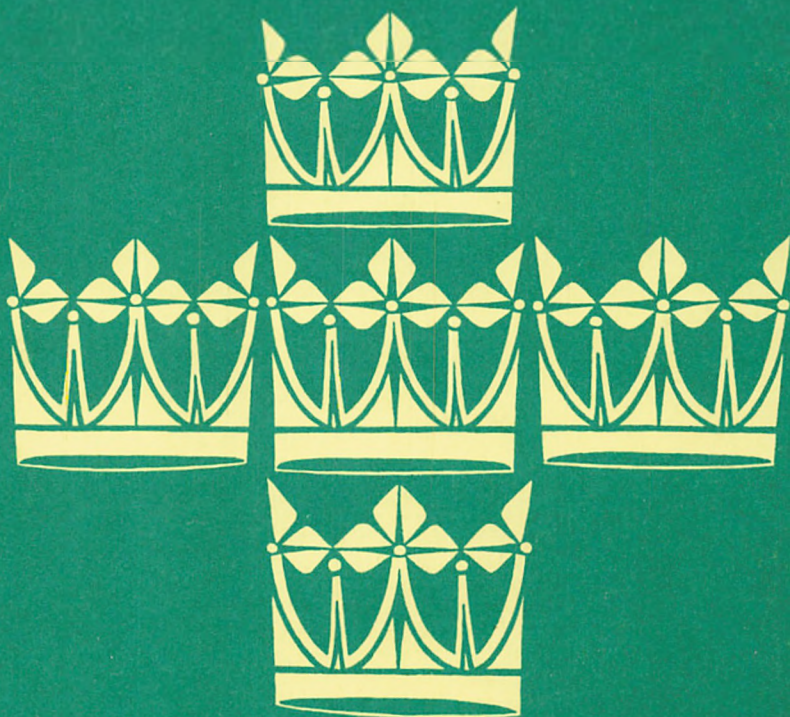
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

<i>Tage E. Christiansen:</i> Sparre – Ravensberg	345
<i>Erik Spens:</i> Några svenska Vasa-ättlingars vapen	350
<i>Knud Prange:</i> Adelsmanden med de to gravsten	358
<i>Wilhelm E. Ramm:</i> De gamle gårdsøkene – på vei inn i glemmeboken	365
<i>Bo Tennberg:</i> Sanningen om silverrosorna i Finlands vapen	370
<i>Cecil Humphery-Smith:</i> Våbenet for en burgundisk ø	372
Heraldica varia	374
Heraldisk litteratur siden sidst	383

Sparre - Ravensberg

Af Tage E. Christiansen

Da Anders Thiset i 1879 indledede sit Forfatterskab, lød den første, siden ofte citerede Sætning i hans første Afhandling: »Som bekjendt er det ikke Navnet, men Vaabnet, der yder den sikreste Veiledning ved Undersøgelsen af de ældre danske Adelsslægters Herkomst«. ¹⁾ Der skulde gaa trekvart Aarhundrede, før Troels Dahlerup - med al skyldig Reverens overfor dansk Adelsgenealogis og -heraldiks ubestridte Førerskikkelse - underkastede dette Axiom en kritisk Vurdering, saaledes som det senest er sket i 1965 i en Afhandling i nærværende Tidsskrift ²⁾. Hen mod slutningen af denne Afhandling tager Dahlerup Afstand fra den gængse Forklaring paa, at der i adskillige Tilfælde kan paa-vises Vaabenfællesskab mellem gamle velmeriterede Adelsslægter og deciderede Opkomlinge. I Overensstemmelse med Thisets Grundsynspunkt havde man hidtil ment, at Forudsætningen for et saadant Vaabenfællesskab nødvendigvis skulde søges i en Forbindelse af biologisk Art. Tilladelsen til at føre den gamle Slægts Vaaben, eventuelt i en varieret Form, kunde enten opfattes som »en diskret legitimering af et illegitimt forhold« eller afspejle, at en Mesalliance havde baaret Frugt. Her overfor stiller Dahlerup som en ny, helt nærliggende Forklaring, »at når en adelsmand ønskede sin tjener (foged, svend eller »under-

vasal«) adlet, måtte han selv lægge våben til, ganske som forholdet oprindeligt havde været i udlandet«. Det er et Eksempel paa denne Forklarings Brugbarhed, som her skal fremdrages.

I Henry Petersens Værk om de ældste danske Adelsigiller er som Nr. 42-44a afbildet de tre ogsaa her gengivne skjoldformede Segl med samme Vaabenmærke: tre skaktavlede Sparrer. ³⁾ Det ses uden videre, at Seglene Nr. 42 og 43 - bortset fra Omskrifterne - er paa det nærmeste identiske. Paa nr. 42 lyder Omskriften: + S' [H]ERLVHG [FI]LIVS TOME, og paa det haardt medtagne Segl Nr. 43 har staaet: + [S' MARTINI THOMASSVN]. ⁴⁾ De to Seglindehavere har altsaa været Brødre (eller maaske Halvbrødre med fælles Fader), og dette fremgaar da ogsaa af det Diplom, udstedt 10/9 1277 i Roskilde, hvorunder Seglene hænger. ⁵⁾ Sammen med sin Stifdatter Bodil, Datter af salig Hr. Bøse, afhænder Herlugh Thomsen hele sin Fædrearv, som ved Arveret er tilfaldet ham i Ulvemose (Havdrup S., Tune H.), til Søstrene i St. Clara Kloster i Roskilde mod, at Søstrene som passende Vederlag tilskøder ham Stifdatterens fædrene og mødrene Arv »Til Vidnesbyrd om dette har jeg ladet dette Brev bekræfte med Herrerne Junker Eriks, Junker Jakobs, min Broders og mit eget Segl«. Det er disse to Brødres i øvrigt alde-

les ukendte Fader, Thomas, som Thiset gør til Stamfaderen i den af ham udarbejdede Slægtstavle for den sjællandske Sparre-Æt. ⁶⁾

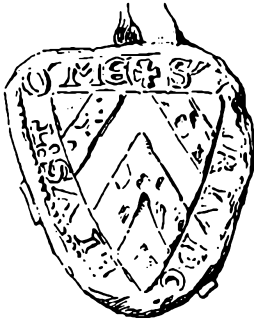
Mellem paa den ene Side Nr. 42 og 43 og paa den anden Nr. 44 a er der nok visse Forskelle. 44 a er større, paa Sparrerne er der et Kors i hvert Tavt, og ydermere er Seglet koblet med et rundt Kontrasegl, Nr. 44 b. Alligevel er Ligheden saa paa-faldende, at man vægrer sig ved at tro, at den kan skyldes Tilfældigheder, og det er derfor overraskende, at dette Segl viser hen til en tysk Greve, Grev Otto (III) af Ravensberg. Omskriften lyder: + S' O[TT]ONIS COM[ITIS] og paa Kontraseglet: + GALEA COMITIS DE RAVENSBERG. Galea - d.v.s. Hjelm - sigter til Kontraseglets Seglbillede: en Gitterhjelme, set en face og med et stiliseret Lindetræ som Hjelmtegn. ⁷⁾

Hvad det er, der har bragt Grev Otto til Danmark fra Ravensberg, som ligger i Westfalen, har længe været uvist. Endnu Erik Arup antog, at han var kommet herind som Lejetropfører, ⁸⁾ en Opfattelse, som maaske grundede sig paa, at Otto og hans Broder Grev Ludwig i et Brev, udfærdiget i Ringsted 13/4 1265, af Kong Erik V Glipping nævnes som bundne til ham og Riget ved Mandsed. ⁹⁾ Først i 1936 lykkedes det den tyske Historiker Adolf Hofmeister at fremlægge en plausibel Forklaring, ¹⁰⁾ og tyve Aar efter - men vistnok uafhængigt af Hofmeister - naaede den danske Genealog Gunnar Lunau til samme Resultat. ¹¹⁾ Da jeg har i Sinde andet Steds at gaa mere udførligt ind paa denne Sag, skal Løsningen her kun refereres i stor Korthed.

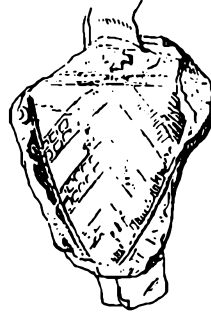
Med det netop nævnte Brev af 1265 bekræfter Kongen de to ravnbergske Grevers Adkomst til alt det Gods, løst som fast, der er tilfaldet dem som Arv efter deres Broder (frater) Hr. Johan, Søn af Johan, salig Ihukommelse. Om denne Johan Johansens eller - for Nemheds

Skyld - Jens Jensens Identitet kan der ikke raade Tvivl. Hans Fader var den længst levende (+ 10/2 1240) af Jakobs Sunesens tre Sønner, og han var saaledes Broder til Cecilia, der i sit første Ægteskab var gift med Grev Niels af Nørrehalland. Da Cecilia efter Grev Niels' Død i 1251 ægtede Anders Pincerna, blev Jens Jensen Formyndere for hendes Børn af første Kuld, men misrøgtede aabenbart sit Hverv til egen Fordel. Naaret til Skels Aar og Alder indklagede Børnene ham i hvert Fald gentagne Gange for Kongen, og da Sagen ikke var bragt til Afslutning inden Jens Jensens Død, søgte de at gøre Regres hos den ene af deres Formynders Arvinger, Grev Otto af Ravensberg. ¹²⁾ Naar kun han nævnes i denne Forbindelse, synes Forklaringen at være, at han havde overtaget sin Broder Ludwigs danske Interesser. Som den yngste havde Grev Ludwig valgt sig en gejstlig Karriere i sit Hjemland. Han døde 1308 som Biskop af Osnabrück.

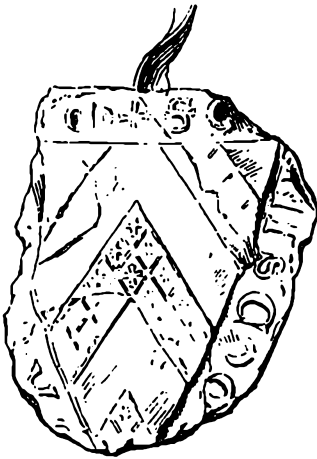
Men hvordan kunde Jens Jensen og de to ravnbergske Grever blive Brødre? Her peger Hofmeister paa to Forhold, som stemmer smukt overens. For det første, at det om Faderen til de »danske« Ravensbergere, Grev Ludwig (I) af Ravensberg, vides, at han var gift to Gange, sidste Gang med Grevinde Adelheid af Ratzburg. For det andet, at denne Grevinde Adelheids Morbroder, Ærkebiskop Wilbrand af Magdeburg, kalder nys nævnte Cecilia for sin elskede Slægtning (dilecta consanguinea), da han i 1252-53 staaer som Medansøger om pavelig Dispensation fra for nært Slægtskab i et forberedt - men næppe nogensinde indgaaet - Ægteskab mellem Enken efter Grev Niels af Nørrehalland, Cecilia og Grev Erwin af Gleichen. ¹³⁾ Konklusionen kan kun blive, at Grevinde Adelheid var Moder til Cecilia og dennes Broder Jens Jensen i et Ægteskab med Jakob Sunesens Søn Jens Jakobsen, efter hvis Død

42.

43.

44 a-b..

Herlugh og Martin Thomsens Segl (Nr. 42 og 43) samt Grev Otto (III) af Ravensbergs Segl med Kontrasegl (Nr. 44a-b). Efter Henry Petersen. 1:1.

hun ægtede Grev Ludvig (I) af Ravensberg. Heri ligger Forklaringen paa, at dennes Sønner Otto og Ludvig fik Tilknøytning til Danmark og efter deres »Broder« Jens Jensens Død kunde tage hans danske Besiddelser i Arv.

Her staar Hofmeister af. Hans Opgave - Paavisningen af Baggrunden for Ravensbergernes Optræden i Danmark - er løst. Han har næppe vidst, at Grev Ottos Vaaben fandt Efterligninger i Danmark, og havde han været opmærksom paa Forholdet, vilde han givetvis have tænkt ad andre Baner end de af Thiset angivne.

Gunnar Lunau mener sig derimod ikke færdig med Sagen, før han har udredet Arten af den biologiske Forbindelse, som Vaabenfællesskabet mellem den ravensbergske Greve og de to danske Brødre efter hans, fra Thiset arvede, Opfattelse er et umiskendeligt Vidnesbyrd om.

Det baader ikke godt, at Lunau til Indledning fastslaar, at det af Diplomet fra 1277 om Godset i Ulvemose fremgaar, at der har været Slægtskab eller Frændskab mellem Herlugh og Martin Thomsen og den senere Greve af Nørrehalland, Jakob. Da Grevskabet paa denne Tid var

inddraget under Kronen, kaldes han her Junker (domicellus), en Betegnelse der ogsaa bruges om Erik, der først engang i Begyndelsen af 1280'erne gjordes til Hertug i Sønderholland. Teksten kan ikke bære andet og mere end, at disse to sammen med Martin Thomsen som Vitterlighedsvidner medbesegler det af dennes Broder Herlugh Thomsen udstedte Brev. Netop det Forhold, at Junker Jakob kun figurerer som Vidne, taler klart imod, at han - som Lunau vil det - har været Medbesidder af Ulvemose-Godset.

Lige saa hasarderet er en Formodning om, at de to Brødrers Fader er identisk med den Thomas kaldet Lakerbuch, der er blandt Vidnerne, da Iver Tagesen, fordum Kong Abels Marsk, 16/7 1254 skøder alt sit Gods i Rangstrup i Sønderjylland til Løgum Kloster. ¹⁴⁾ Som om ingen anden i Tiden kan have baaret Navnet Thomas. Imidlertid forstaar man jo nok, at Lunau har valgt sig just denne Thomas. Blandt Kilderne til Ravensbergernes Historie har han fundet et Brev, der - mener han - viser at Thomas Lakerbuch »øjensynligt bærer den ravensbergske Ejendom »Lageborcen«s Navn, forlenet Slægten af Kejser Frederik II 1224 i Herford«. Samme Thomas antages derfor at være Søn af Grev Ludvig (I) af Ravensberg i et ellers aldeles ukendt første Ægteskab forud for hans to senere og velkendte. Selv skal Thomas have faaet Sønnerne Herlugh og Martin i et ligeledes udokumenteret Ægteskab med en Dame af Hvideslægten, og hermed har Vaabenfællesskabet fundet sin biologiske Forklaring. Grev Otto af Ravensberg var Halvbroder til Herlugh og Martin Thomsens Fader.

At Thomas Lakerbuchs Hustru skal have været af Hvideslægten, skyldes at Lunau kun paa denne Maade kan begrunde, at Iver Tagesen i 1254-Brevet kalder Thomas sin Frænde (cognatus). Iver Tagesens Moder hed Margrethe og

var Datter af Oluf Pincerna. Hun var derfor Søster til Anders Pincerna, der ægtede Enken efter Grev Niels af Nørreholland, Cecilia. Om Sønnen Anders Lille var sødt i dette Ægteskab eller i et tidligere, faar staa hen, men da han døde i 1271 eller 72, var Grev Niels' og Cecilias Søn Jakob indsat som Arving. ¹⁵⁾ Erindrer man, at der efter Lunaus Opfattelse var Slægtskab mellem Brødrene Herlugh og Martin og Grev Jakob af Nørreholland, er nu ogsaa dette Forholds Art udrædet. Den Andel i Ulvemose-Godset, som Lunau tillægger Jakob, havde han arvet efter Anders Lille, der gøres til Fætter af Brødrene Herlugh og Martin ved - helt uden Støtte i nogen Kilde - at antage, at deres Fader, Thomas Lakerbuch, var gift med en Datter af eller Søster til Margrethe Olufsdatter.

Men selv om Herlugh og Martin virkelig - højest usandsynligt - har været Sønner af Thomas Lakerbuch, falder hele dette omhyggeligt opbyggede Korthus alligevel sammen ved nærmere Eftersyn. Nogen ravensbergske Ejendom med Navnet »Lagenborchen« har vist aldrig eksisteret. Ønsket synes her at have været Tankens Fader. Sikkert er i hvert Fald, at en saadan Ejendom ikke forekommer i det Brev fra 1224, som Lunau henviser til, og som i øvrigt ikke er udstedt af Kejser Frederik II, men af dennes Søn Kong Henrik (VII). ¹⁶⁾ Med dette Brev forlener Kongen Grevinde Sophia af Ravensberg, Grev Otto II's Gemalinde, med Grevskabet i Emsgau og desuden med adskillige Godser og Rettigheder. Det er under Opregningen af disse Godser, at der nævnes en Gaard i Lage og en anden i Borcen (curiam in Lage, curiam in Borcen). Der er saaledes Tale om to helt klart adskilte Lokaliteter, og det skulde ikke være nødvendigt at paapege, at man naturligvis ikke efter Behag kan komponere to Stednavne sammen til et fælles.

Gunnar Lunaus Afhandling er - synes

det mig - et særdeles illustrativt Eksempel paa, hvilke aabenlyse Urimeligheder Genealoger kan ledes ud i, hvis de strikte holder sig til den af Thiset autoriserede Forklaring paa Vaabenfællesskab. Fra det danske Diplomstof vides, at Grev Otto frem til 1282 nu og da opholdt sig her i Landet, men hans Hovedvirke laa dog i Ravensberg, saaledes som det tydeligt fremgaar af westfalske Kilder.¹⁷⁾ Til at tage vare paa sine danske Besiddelser maatte han derfor have lokale Hjælpere. Den rimeligste Forklaring paa Vaabenfællesskabet med Brødrene Herlugh og Martin Thomsen er, at de var hans danske Fogder, som han efter Sædvane ude i Europa »laante« sit Vaabenmærke.

Noter

- 1) A. Thiset: Bidrag til Oplysning om Slægtskabsforholdene mellem nogle danske Adelslægter af samme Navn. Hist. Tidsskr. 5. Rk. I (1879), S. 605-38.
- 2) Troels Dahlerup: Variationer og mutationer. Adelshistoriske problemer i heraldisk belysning. Heraldisk Tidsskr. Bd. 2, Nr. 12 (Okt. 1965), S. 65-80.
- 3) Henry Petersen: Danske adelige Sigiller fra det XIII og XIV Aarhundrede (Kbhvn. 1897), Tavle IV. Seglene Nr. 42 og 43 kendes kun i de af E. Rondahl tegnede Eksemplarer hvis daarlige Bevaringstilstand bevirker, at Tegningerne ikke med Fordel kan erstattes af Fotografier. Om Seglet Nr. 44 a (og 44 b), se nedenfor Note 7.
- 4) Seglet fremtræder mere fuldstændigt paa en Tegning i Thorkelins Diplomatarium Arna-Magnæanum I (Kbhvn. og Leipzig 1786) Tab. X. Læsningen af den nu helt forsvundne Omskrift bygger paa denne Gengivelse.
- 5) Diplomatarium Danicum (og Danmarks Riges Breve) 2. Rk. II, Nr. 300.
- 6) Danmarks Adels Aarbog 1917, S. 502-11. Rettelser og Tilføjelser i senere Aargange vedrører ikke de ældste Generationer i Slægtstavelen.
- 7) Af Seglene Nr. 44 a og b findes - eller fandtes i hvert Fald tidligere - bedre bevarede Eksemplarer i tyske Arkiver. Jvf. Die westfälischen Siegel des Mittelalters 1. Heft, 1. Abtheilung (Münster 1882) Tafel XVI, 7 (44 b) og 2. Abtheilung (Münster 1883) Tafel XXXV 7 (44 a).
- 8) Erik Arup: Danmarks Historie Bd. II (Kbhvn. 1932), S. 9.
- 9) Dipl. Dan. 2. Rk. I, Nr. 457.
- 10) Adolf Hofmeister: Die dänische Verwandtschaft der Grafen von Ravensberg im 13. Jahrhundert. Westfälische Zeitschrift Bd. 92, I, S. 213-18.
- 11) Gunnar Lunau: Huset Nørrehalland. Meddelelser fra Dansk-Skaansk Forening IV (1956), S. 7-16.
- 12) Dipl. Dan. 2. Rk. II, Nr. 79 (28/7 1267).
- 13) Dipl. Dan. 2. Rk. I, Nr. 91 (20/1 1253).
- 14) Dipl. Dan. 2. Rk. I, Nr. 145.
- 15) Anders Lille nævnes endnu i Live 2/8 1271, men døde før 20/11 1272 (Dipl. Dan. 2. Rk. II, Nr. 168 og 198).
- 16) Brevet er aftrykt i Westfälisches Urkunden-Buch Bd. III som Nr. 198.
- 17) Jvf. især Diplomstoffet i Westfälisches Urkunden-Buch Bd. III, IV og VI.

Jeg takker Carlsbergfondet for Støtte til en Rejse i Vesttyskland med Henblik paa Biblioteksstudier af tyske Fyrsteslægter, som vinder Indpas i Valdemartidens Danmark.

Några svenska Vasa-ättlingars vapen

Av Erik Spens

I en uppsats »Vasen i det kungliga vasavapnet – fascin eller sädeskärve?» i denna tidskrift (Marts 1983; Bind 5, nr. 47) har friherre Åke Thott närmare utvecklat hur denna vapenfigur enligt hans mening numera bör tolkas. I en tidigare uppsats om »Vasavapnet» (Marts 1982; Bind 5, nr. 45) har han bl.a. åskådliggjort hur det medeltida vasavapnet uppfattats i dansk heraldik. Till komplettering av detta material skall i det följande redovisas en sammanställning av några svenska vasaättlingars vapen. I en kommande artikel »Sveriges riksvapen» skall på nytt frågor beträffande vasavapnet beröras.

Under relativt sen tid av Gustav Vasas regering skiftade hans ursprungliga vapen – svart vase i fält av guld – utseende. Kungen sammanställde sitt fädernevapen med sitt modernevapen, d.v.s. Ekaättens i blått, silver och rött styckade sköld, och vasen fick byta tinktur från

ERIK SPENS, f. 1908 i Borås, greve, jur. kand. 1933 i Uppsala, efter tingstjänstgöring och praktik å advokatkontor ett flertal domarförordnanden, t.f. krigshovrättsråd 1943, utredningssekreterare och sakkunnig i jordbruksdeparte-

mentet 1946–50, häradshövding 1950, hovrättsråd 1959, tillika vice ordförande å hovrättsavdelning 1960–75, ledamot av riddarhusdirektionen 1968–77, medlem av H.T.:s redaktionsudvalg sedan 1981.

svart till guld. Man kan misstänka att kungen påverkades av sin son i sitt första äktenskap med Katarina av Sachsen-Lauenburg, sedermera Erik XIV, som var en kunnig heraldiker. Han skulle senare för den stora processionen vid faderns begravning 1560 ombesörja att varje landskap representerades av ett mer eller mindre nyskapat vapen. Vapnet för hans gemål knektdottern Karin Månsdotter – halvmåne, med ansikte – bör också nämnas. Vapnet kan uppfattas som ett försök till talande vapen, syftande på tillnamnet Mån-(s)dotter.

1. Karin Månsdotter började sin hovtjänst som barnpiga åt Eriks dotter Virginia, född nyårsdagen 1559. Med barnets mor Agda Persdotter hade Erik en relativt långvarig förbindelse. Virginia, som skulle bli »vida beryktad för sin ovanliga skönhet» och som 1566 av sin far blev »tillbuden till gemål åt den ryske storfursten Ivan Ivanovitj», blev 1585 eller 1586 gift med ståthållaren Håkan Knutsson Hand av en gammal svensk frälsesläkt. Ätten fortlever efter namnbyte men med bibehållet vapen – i rött fält en högerhands insida – i adliga ätten Drake af Hagelsrum. I samband med giftet kom i ätten Hands ägo den vid Vättern vackert belägna, förut kronan tillhöriga egendomen Olshammar i Hammars socken i Närke. I Olshammars gårdskyrka, som anses vara uppförd under tidigt 1600-tal men då ha ersatt en annan äldre kyrka, hänger makarnas vapen. Vapnet för »Wirginia Erichs Dotter» visar vase av silver i blått fält. Vapnen är målade på trätavlor, som enligt ett den 25 april 1932 i byggnadsstyrelsen avgivet utlåtande

»verkar hava varit överstycken på dörr-omfattning eller dylikt från renässancetiden«. Detta säregna vapen, som med sina tinkturändringar markerar brisy, kan väl antagas ha tillkommit på initiativ av hennes far.

Virginia Eriksdotter hade två yngre systrar Constantia och Lucretia, av vilka den sistnämnda dog ung. Constantia Eriksdotter, född året efter den äldre system, blev gift med kammarjunkaren Henrik Frankelin, son till en invandrad engelsman. Deras söner naturaliserades och introducerades vid riddarhusets konstituering 1625. Ätten utdog med dem men från en syster till dem härstammar en adlig och två friherrliga ätter Koskull. Något vapen för Constantia Eriksdotter är inte känt men troligen ägde hon föra samma vapen som den äldre system.

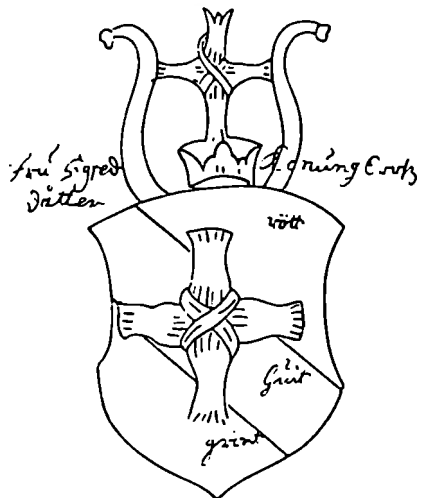
Av Erik XIV:s barn med Karin Månsdotter blev den äldsta av dem Sigrid legitimerad genom föräldrarnas förmålning. Beträffande hennes vapen har Hans Hildebrand i »Heraldiska studier« (Antiquarisk Tidskrift nr 1, del 7) anmärkt att uppgifterna å vapenbilden »att nedre fältet är grönt och snedbjelken gul, torde bero på någon oklarhet i eller förändring af färgen i originalmålningen«.

Sigrid Eriksdotter blev 1597 gift med Henrik Klasson Tott. Han tycks ha gjort anspråk på att få sammanställa sitt i rött och guld kvadrerade vapen inte endast med Vasaättens vapen utan också med riksvapnets tre kronor och lejon. Hans namn är enligt vad Carl Arvid Klingspor berättar (Autografsällskapets tidskrift 1886) inskrivet i en stambok, som tillhört Hieronymus Rörsscheidt och omfattade tiden 1595-1605 och förvarades i Mitau museum. Över namnet »Heinrich Tätt zu Siudeby (Sjundeby) Anno 1600« har målats ett vapen med fyrdelad sköld, belagd med hjärtsköld, innehållande Vasaättens stamvapen. I huvudsköldens första och fjärde fält »ses sveavap-

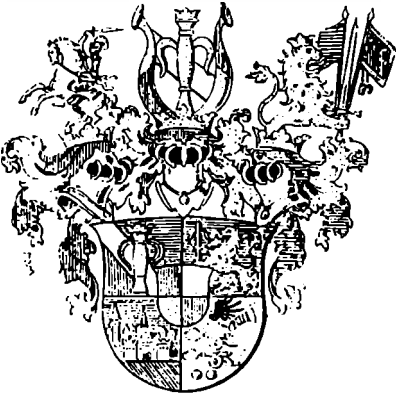
net, de tre kronorna, och i andra göt vapnets lejon öfver de tre strömmarne och i tredje fältet hans eget, det tottska« fyrdelade vapnet. En öppen tornérhjälm över skölden är krönt med en kunglig krona och lövverket »bär till höger de tottska färgerna, rött och guld samt till venster de svenske, blått och guld«. Carl Arvid Klingspor konstaterade att vapnet synes mera tillhöra hans gemål än honom och är »naturligtvis sjelftaget«.

Makarnas sonson Klas Tott fick 1652 av drottning Kristina grevlig värdighet. Huvudskölden i hans vapen är kvadrerad med det kungliga vasavapnet i första fältet; vasen är krönt med en öppen krona. Den gyllene, krönta vasen, lagd på en balk av silver, återkommer över mitthjälmens krona. Ätten utdog med stiftaren.

2. Eriks äldste halvbror, sedermera Johan III, son till Gustav Vasa i hans äktenskap med Margareta Leijonhufvud, kom före sitt giftermål med den polska prinsessan Katarina Jagellonica »i um-

1. Sigrid Eriksdotter.

2. Grevliga ätten Tott, nr. 16, +

gånge medh» Karin Hansdotter och hade henne »till sitt bohlskap«. I denna förbindelse föddes barnen Sofia (1559–1583; födelseåret tveksamt), Lucretia (+1585), Augustus (+1560) och Julius (1560–1581). Den sistnämnde adlades 1577 under namnet Gyllenhielm med följande vapen: ett »halft lejon uti blått fält med en vit försilvrad ström snett genom vapnet under lejonet«; över skölden »tre baner, det mellersta blått, däruti en förgylld vase, och de andra två på var sida fördelte med tre färger, nämligen blått, vitt och rött« samt »på var sida om det mellersta baneret två(?) förgylde lejonramar«.

Vapnet bör jämföras med andra och tredje fälten i svenska riksvapent och uppfattas som ett »avkortat« Folkungavapen – halverat lejon och en ström i stället för tre. Sidobaneren visar Ekaättens tinkturer.

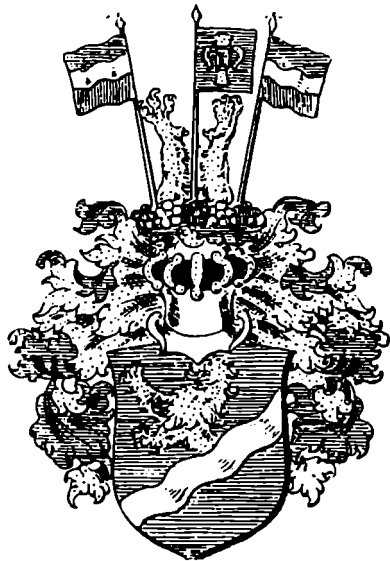
I sköldebrevet tillerkändes de två systrarna rätt att bruka samma vapen och i litteraturen har de fått bära det adliga namnet.

Sofia Johansdotter Gyllenhielm blev 1580 gift med den framstående fältherren friherre Pontus De la Gardie. Hans ätt

fortlever i grevliga ätten med samma namn.

Karin Hansdotter förde i sitt vapen »en (sänkt?) sparre med en stjärna på vardera sidan och en stjärna mitt under«. Hans Gillingstam har visat (Genos 1950; Släkt och Hävd s.å.) att detta vapen utgör »en modifierad form« av hennes mormors släktvapen. Mormodern tillhörde den kända västgötsläkten som i sigill förde sparre över stjärna. Medlemmar av släkten blev introducerade på riddarhuset under namnen Stenbock och Drake af Intorp.

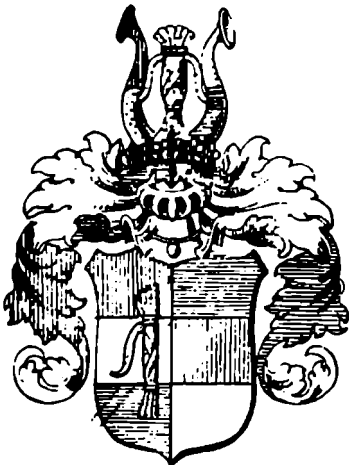
3. Hertig Magnus, den tredje av Gustav Vasas söner, hade med Valborg Eriksdotter en naturlig dotter Lucretia (omkring 1560–1624). L. G. T. Tidander uppger, med viss reservation, i sin monografi (1895) över hertigen att modern, som skrev sig »Walborg, min nådige furste hertig Magni frilla«, var av »förmäm

3. Gyllenhielm, adliga vapnet.

tysk adlig släkt, hvilken i vapnet förde ett gyllene drakhufvud«. Lucretia blev 1586 gift med ståthållaren Christoffer von Warnstedt av en tysk, 1625 naturaliserad och introducerad släkt.

Med en annan tysk adelsdam Anna von Haubits (i rött fält ett krönt, svart bagghuvud med vita horn) hade hertig Magnus en dotter Helena, som levde ännu 1630. Hon blev gift med Volmar Yxkull, som var hovmarskalk hos Karl IX och har fått ge namn åt Wolmar Yxkullgatan på Söder i Stockholm. Hon är stammoder för den likaledes 1625 introducerade ätten Yxkull, som fortlever i den friherrliga ätten Meijendorff von Yxkull. I sitt vapen förde hon »ett gyllene griphuvud mellan fyra sexuddiga silverstjärnor i rött fält«. Fadern var hertig av Östergötland och landskapets vapen har fått följande beskrivning: i röd sköld upprätt grip med drakvinge och draksvans, guld; i vart av sköldens hörn en fembladig ros, silver. Någon granskning har inte skett av hennes »avkortade« vapen, och det kan givetvis ifrågasättas om inte stjärnorna rätteligen skall vara rosor.

4. Karl Karlsson Gyllenhielm.

5. Friherrliga ätten Gyllenhielm, nr. 7, †

Beträffande Lucretia Magnusdotter tycks inte finnas något känt vapen, men man kan ju förmoda att hon ägde föra samma vapen som halvsystern.

4. Den yngste av Gustav Vasas söner, sedermera Karl IX, hade åtminstone en känd utomäktenskaplig förbindelse. Med Karin Nilsdotter, kammarjungfru hos fru Sigrid Kyle på Sjösa och dotter till kyrkoherden i Östra Husby församling i Linköpings stift Nicolaus Andreae, hade han sonen Karl (1574–1650), av sin farbror Johan III 1592 adlad Gyllenhielm med följande vapen: kluvnen sköld med »främre rummet överst rött, mitt uti vitt och nederst blått«, belagt med en halv vase av guld, och »det andra rummet överst blått, medelst rött och nederst vitt«; på hjälmen två »fördelte horn, det ena rött och gult, det andra blått och vitt« och mellan dem en »hel förgylld vase«.

Av sin halvbror Gustav II Adolf blev han 1615 upphöjd i friherrlig värdighet med följande vapensköld: kvadrerad, alla fälten i samma tinkturer blått, silver och rött; 1. ginstyckad två gånger, skurorna överlagda av halv vase av guld; 2. ström,

ginbalkvis, uppstigande fjättrat lejon av guld; 3. ström, balkvis, uppstigande fjättrat lejon av guld; 4. styckad två gånger, skurorna överlagda av halv vase av guld. Lejonets fjättrar (av silver) symboliserar att han tillbragte tolv år i »grym fångenskap hos konung Sigismund i Polen«, hans egen kusin. Hans bojar från fångelse tiden förvaras upphängda i hans gravkor i Strängnäs domkyrka. I första hjälmprydnaden återkommer hornen med den förgyllda vasen och i andra hjälmprydnaden de tre baneren och de två lejonramarna.

Riksamiralen Karl Karlsson Gyllenhielm har spelat en betydelsefull roll i svensk historia. Ätten utdog med honom. På »hans förbön« blev hustruns syster söner Seved och Nils Bååt friherrar och »fingo efter honom hans friherrskap och en del av hans vapen« (fälten 2. och 3. i blått, silver och blått med uppstigande lejon).

5. Även den tredje kungliga vasagenerationen inlät sig i fria förbindelser. Men förhållandena var annorlunda. Furstens måste nu ta hänsyn till vad en hårdnande reformation innebar med ett maktmedvetet, sedlighetsivrande prästerskap. Det svenska 1600-talet tolererade inte officiella mätresser.

Virginia Eriksdotters och Håkan Hands yngsta dotter Elisabet (1588-1661) blev gift med Per Joensson av en landbofogdesläkt från Sunnerbo härad i Småland. Han antog krigstjänst 1607 och är 1618 nämnd som fänrik. Tidpunkten för bröllopet är inte känd men äldste sonen Johan är född 1617. Giftermälet ger

6. Adliga ätten Gyllensvärd, nr. 240.

intryck av att vara ett föga ståndsmissigt gifte för ståthållarens dotter. Men Per Joensson skulle göra karriär, till en början i en svågers kompani av en annan svågers regemente. Han var 1633 överstelöjtnant och förde i denna egenskap under nio år befälet över Smålands rytta-re. Han blev 1632 adlad Gyllensvärd. Hans sentida ättling och namne, min i förtid bortgångne vän och frände adjunkten fil.mag. och jur.kand. Per Gyllensvärd, som var en aktiv och intresserad släktforskare, ansåg sig kunna visa att den verkliga fadern till den 1617 födde sonen Johan var hertig Johan av Östergötland, son till Johan III i dennes äktenskap med Gunilla Bielke. Den unge Per Joensson skulle ha fått fungera som ställföreträdande fader, och den äldre grenen av ätten Gyllensvärd skulle alltså ha dubbel vasapåbrå. Men den uppsats som min vän avsåg att skriva blev aldrig skriven.

Det är känt att Elisabet Hand var hertig Johans älskarinna. Johan var emellertid en gift man. Hans hustru var visserligen tidvis sinnessjuk men en sidoförbindelse var dock en allvarlig sak. Kontrahenterna var dessutom kusiner, en försvärande omständighet. Straffen var stränga för att inte säga barbariska. Enligt ett av Johan 1614 för sitt furstendöme utfärdat mandat skulle vid s.k. enfalt hor den kvinnliga parten mista näsa, öron och lockar. För Elisabet och hennes släkt fanns skäl att tillse att hon med eller utan väntat (eller kanske redan fött) barn fick gift kvinnas status.

Namnet Gyllensvärd kan betraktas som pendangnamn till Gyllenhielm. Men vapnet – i grönt fält ett stolpvis ställt svärd av guld – ger ingen antydning om vasahärstamning.

Hertig Johan hade ännu en förbindelse med en Kerstin Månsdotter. I hans testamente är bland förmånstagarna nämnd »frillosonen« Hans Johansson, som upp-

ges ha dött ogift i Tyskland, men något vapen för denne är inte känt.

6. Karl IX hade två legitima söner, som nådde vuxen ålder, efterträdaren Gustav II Adolf och dennes yngre bror Karl Filip. I äldre litteratur uppges att Gustav II Adolf i Riga hade en förbindelse med den »för sin skönhet berömda» Margareta Cabiljau. En medlem av denna från Nederländerna invandrade, eventuellt judiska släkt naturaliserades 1652 (i rött fält två stolpvis ställda, krönta fiskar «med ryggen åt varandra»). I senare litteratur har hon emellertid fastställts heta Margareta Slots. Sonen Gustaf föddes 1616 och blev 1637 adlad Gustafsson. I Siebmacher (*Der Adel der Russ. Ostseeprovinzen; Der nichtmatrikulierte Adel; 1901*) är vapnet redovisat med Ekaättens tinkturer i ginstyckad sköld, belagd med höger halva av vase av guld. Men enligt återgiven beskrivning (Schlegel & Klingspor: *Den ointroducerade svenska adelns ättartafvor; 1875*) är vapnet identiskt med farbrodern Karl Karlsson Gyllenhielms 45 år äldre, adliga vapen.

Av sin halvsyster drottning Kristina blev Gustaf Gustafsson 1646 upphöjd till friherre och greve af Wasaborg med ett vapen, som markerade börden enligt kontinental heraldisk sedvana. Hjärt-sköld: vase av guld i svart fält (d. v. s. ursprungliga tinkturerna omkastade), överlagt av smal röd ginbalk (bastardsträng). Vasen återkommer i mitthjälmens krona. Vapnet är uppsatt i ättens gravkor i Rid-darholmskyrkan i Stockholm.

Det är inte uteslutet att Margareta Slots på något sätt var befryndad med släkten Cabiljau. I det grevliga vapnets kvadrerade huvudsköld finns de två fiskarna i första och fjärde fälten. Men fiskarna är blå och fälten av silver och fiskarna är inte »hvar för sig krönta» utan »hafva en krona mellan (över) sig». Hon

7. Grevliga ätten af Wasaborg, nr. 6. †

ansågs länge ha varit en dotter till köpmannen i Amsterdam Abraham Cabiljau men kanske var hon i stället hans styvdotter och hustruns dotter i ett föregående äktenskap. Abraham Cabiljau efterlämnade änkan Maria van Leest.

Omständigheterna tyder på att Margareta Slots själv var tämligen nybliven änka, när sonen Gustaf föddes. Den unge kungen fick för sin »kärlekshandel» med henne av dåvarande hovpredikanten Johannes Rudbeckius mottaga förebråelser och förmaningar (*Admonitio ad Regem etc.*)

Ätten af Wasaborg utdog i mitten av 1700-talet. En sondotter till den förste greven blev gift med den förste och siste svenske generalguvernören över Zweibrücken friherre Henning von Stralenheim, som 1706 blev romersk riksgreve (brev utfärdat 1720). Deras barn fick svenskt tillstånd att upptaga predikatet Wasaborg och från en son till dem härstammade den i mitten av 1800-talet utgångna ätten von Stralenheim-Wasaborg. Huvudskölden i ättens vapen är

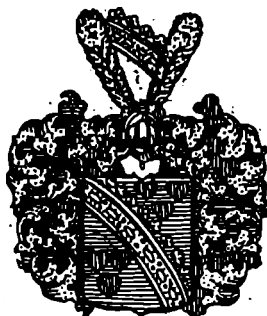
8. Riksgrevliga ätten von Stralenheim, †

kvadrerad med Wasaborgs krönte grip i första fältet och de två fiskarna under den svävande kronan i tredje fältet. Hjärtskölden är kluven och första fältet svart. Sköldfiguren i detta fält är enligt beskrivning »ein Bundel Pfeilen oder Lanzen«.

7. Karl IX:s yngre son, som under »den stora oredan« var ifrågasatt som rysk tsar, ingick 1620, nitton år gammal, ett hemligt äktenskap med Elisabet Ribbing, som var fyra år äldre och yngre syster till Karl Karlsson Gyllenhielms hustru. Släkten Ribbing är en av de få svenska frälseätter, som jämte bl. a. här nämnda ätterna Bielke och Natt och Dag kan följas tillbaka till 1200-talet (i blått fält tre lindblad av guld, två över en ställda). I detta äktenskap föddes några dagar efter faderns död en dotter Elisabet (1620–1682), som blev omhändertagen av riksmiralen och hans hustru och som redan av sin samtid kallades Gyllenhielm. Hon var gift 1645 med landshövdingen Axel Turesson Natt och Dag och 1660 med hovmarskalken Balthasar Marschalck av en ätt, som fick sitt namn på 1300-talet, då marskalksämberet i hertigdömet Bremen blev ärftligt för släktens huvudman. Han blev 1675 upphöjd i svensk friherrlig värdighet men ätten utgick med honom.

8. Ännu ett par vasaättlingar skall nämnas. Men det är nu inte fråga om agnaternas ättlingar, och tiden är 1500-talets sista decennium.

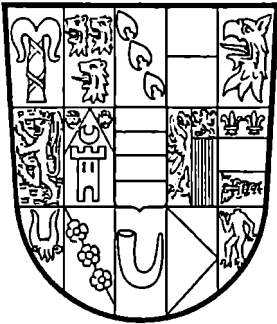
Prinsessan Sofia, Gustav Vasas fjärde och näst yngsta dotter i hans äktenskap med Margareta Leijonhufvud, gifte sig 1568 med hertig Magnus af Sachsen-Lauenburg, kusin med Erik XIV. I äktenskapet föddes sonen Gustav (1570–1597), hertig av Sachsen-Engern-Westphalen. Anna Lillie, vars bröder introducerades 1625 under namnet Lillie af Ökna, var hans »maitress och var med honom moder« till Magnus Gustavsson Rutencrantz och Brita Gustavsdotter Rutencrantz. Dottern blev 1633 gift med Anders Stråle af Sjöared av en likaledes 1625 introducerad frälseätt. Namnet Rutencrantz är anlagt efter den gröna rutkransen (ty. *Rautencrantz*) i de sachsiska och anhaltska vapnen. Magnus Gustavsson Rutencrantz, som var gift med Kristina Månesköld af Seglinge, hade två till namnet kända söner överstelöjtnanten Carl († 1713), som 1671 blev adlad och påföljande år introducerad, och kaptenen Gustav († 1704), som bevisade riksdagarna 1689 och 1693 men inte synes ha blivit introducerad. För båda redovisas

9. Adliga ätten Rutencrantz, nr. 805, †

rutkransen i blått fält, i Carls vapen åtföljt i nedre och övre fälten av tre röda hjärtan – en elegant sidolinjesbrisy. I den troligen äldre brodern Gustavs vapen är rutkransen i nedre fältet åtföljt av tre kulor. Gustav är begravd i Fittja kyrka i Uppland, där enligt Gustaf Elgensterna det beskrivna vapnet skulle vara uppsatt. Men denna kyrka är omskriven i volym 140 av Sveriges kyrkor (Fittja kyrka, Lagunda härad, Uppland; Band XII:2; av Anne Catherine Bonnier och Robert Bennet; Stockholm 1970) och ingenting är där sagt om att ett sådant vapen finns eller har funnits i kyrkan. Det finns anledning att tro att kulorna i Gustavs vapen tillkommit av misstag och rätteligen skall vara hjärtan.

Gustav Vasas övriga döttrar blev gifta, Katarina (1539–1610) med greve Edward II av Ostfriesland, Cecilia (1540–1627) med markgreve Christoffer av Baden, Anna (1545–1607) med pfalzgreve Georg Johann von Veldenz och Elisabet (1549–1597) med hertig Christoffer av Mecklenburg.

10. Grevliga ätten Bielke, nr. 29.

9. Ett sista vapen skall redovisas utan försök till genealogi. En medlem av numera utdöda friherrliga ätten Bielke fick 1687 grevlig värdighet. Den grevliga skölden består av femton fält, d.v.s. ett fält mer än ätten Lewenhaupts sköld om tolv fält och två hjärtsköldar. Bielkevapnet innehåller en serie anvapen, som börjar med »Vasars sköld« (svart vase i fält av guld) och fortsätter med »Leijonhufvudz sköld«, »de gamble Sturars sköld«, »de unga Sturars sköld«, »Gripars sköld« och slutar med »Hornars sköld«, »Banerars sköld« och »Trollars sköld«.

I uppslagsböcker finns vid ordet Gyllenhielm en hänvisning: »Jfr Gyldenlöwe«. De danska kungarnas oäkta söner, som fick detta namn, är födda under 1600-talet och tillhör i princip senare generation. Seden att kungafamiljens barn å sidolinje får gemensamt namn har gammal hävd. Ett exempel är anglonormandernas Fitzroy (kungens son).

Paul Meijer Granqvist har redovisat vasabesläktade ätter i sin bok »Gustav Vasas avkomlingar inom och utom Sverige«, en minnesskrift som utkom med anledning av 400-årsjubileet av Gustav Vasas val till konung den 6 juni 1523. Ungefär en tredjedel av den svenska adeln anses kunna räkna påbrå från konungen genom dessa sidolinjer. Nedtecknaren av dessa rader härstammar på fädernet från Virginia Erikdotter och Sofia Johansdotter Gyllenhielm samt på mödernet från prinsessan Sofias sondotter Brita Gustavsdotter Rutencrantz.

Adelsmanden med de to gravsten

Af Knud Prange

Claus Eggertsen Ulfeldt var ikke en af de mest fremtrædende mænd i sin slægt, og udover at han faldt i den nordiske syvårskrig, vidner hans levnedsskildring i Danmarks Adels Aarvog (1923, s. 515) ikke om nogen særlig glørværdig karriere. Hans far Eggert Andersen, der var Roskildebispens lensmand i Elmelunde på Møn, døde omkring 1505 og efterlod enken Karine Pedersdatter og to mindreårige børn: Claus Eggertsen og hans søster Beate. Beate blev siden gift med en rigsråd og endte som dronning Dorotheas hofmesterinde, mens Claus lidt mere beskeden trådte i faderens fodspor som lensmand i Elmelunde, hvor han nævnes første gang 1527. I 1530 blev han gift med Dorothea Lunge, med hvem han siden arvede Kragerup i Vestsjælland. Efter hendes død i 1554 ægtede han Margrethe Hvide og fik derved en arvepart i Rødkilde på Sydfyn. Til sidst døde han i 1566, »slagen for fjenden«. Hans enke forærede siden sin sognkirke i Ulbølle et par alterstager med Ulfeldt- og Hvidevåbener, initialerne CW og MH samt årstallet 1579. Hendes egne initialer og hendes fædrene og mødrene våbener findes ifølge et notat i Thisets samlinger i Rigsarkivet på et dåbsfad i »Tostrup kirke, Mols søndre herred«. Der er formentlig tale om Tøstrup kirke i Nørre Djurs herred, hvor der i hvert fald er et sådant fad – selv om Trap Danmark (muligvis ved en trykfejl) daterer det til ca. 1650.

Ovenstående magre oplysninger fortæller ikke meget om Claus Eggertsen som menneske, men et par begivenheder kunne tyde på at han havde et stridbart sind. I 1549 førte ham således trætte med en slægtning om ejendomsretten til Kragerup, og allerede nogle år tidligere be-

skyldte hans moster ham for med vold at have holdt hende tilbage under et besøg i hendes brors gård og for at have ført hende til Elmelunde, hvor han ikke slap hende fri, før hun gav ham brev på sit gods.

Også Claus Eggertsens datter Margrethe gav anledning til skandale, idet hun efter sin mands død »førte et slemt løstagtigt levned«. Hun blev arresteret, men da hun ikke på nogen måde havde forbedret sig, men stadig »var sin slægt og sine venner til skam«, fik hendes søn ordre til at lade moderen indemure. Det skete, og hun synes at have tilbragt sine 22 sidste leveår i dette fangenskab.

En anden datter, Kirsten, fik en søn Eggert, der også gjorde sig uheldigt bemærket, idet ham 27 år gammel »tog og forførte Mette Juel da hun var på vejen fra Estrup til Barritskov«.

Claus Eggertsen oplevede dog ingen af disse hændelser, han var flere år inden stedt til hvile, grundigt må man sige, for der er lagt ikke mindre end to gravsten over ham, én i Ørslev kirke på Sjælland (illustration 1) og én i Ulbølle kirke på Fyn (illustration 2). På den ældste stenen i Ørslev – står følgende vers:

Claus ulfeld til kragerup gaard
Fruue Dorrete lungge hans hustru vor,
The ligghe begrafne under tenne
ste(n)d
Hund døde før hand hannu(m) tijl
meen,
Ther ma(n)d skref M.d.liiij lagdis
hund paa baar,
Hand lefde efter henne ij aar,
Her finnis the, som met glede vor
same(n).
Gud unde th(e)m ro ij hijmerige.
Amen.

Indskriften viser at stenen er lavet efter Dorothea Lunges død i 1554, og Claus Eggertsen, der vel da var sidst i 50-erne, har åbenbart ikke regnet med at blive gift igen. Men da han alligevel har indgået et nyt ægteskab, så har hans efterladte enke, syv år efter hans død, ladet lave en ny gravsten, der skulle lægges over ham og hende selv. Det der i denne sammenhæng har interesse, er de to gravstens heraldiske oplysninger, og der kan være grund til at tage udgangspunkt i, hvad den trykte litteratur fortæller os herom.

I Adelsårbogens stamtavle over slægten Ulfeldt (1923) oplyser Louis Bobé, at gravstenen over Claus Eggertsen og hans første kone i Ørslev kirke er forsynet med følgende våbener (nr. er tilføjet af mig):

(foroven)

2	1	1a	2a
Væbner	Ulfeldt	Dyre	Rosenkrantz
(til venstre)			(til højre)
3 Gl. Lunge			3a Stralendorff
4 Gl. Høeg			4a Grubbe
(et halvt svin)			5a Abildgaard
5 Oxe			6a Krummedige
6 Rønnow			7a Gl. Høeg
7 Kabel			(svinehoved)
8 Rosenkrantz			

I Ulbølle kirke - fortsætter Adelsårbogen - er gravstenen over Claus Eggertsen og hans anden kone smykket med disse våbener:

(foroven)

2b	1b	1c	2c
Væbner	Ulfeldt	Hvide	Tidemand
(til venstre)			(til højre)
3b Ulfeldt			3c Skinkel
4b Stralendorff			4c Bild
5b Grubbe			5c Krummedige
6b Abildgaard			6c Ulf
7b Brok			7c Rantzau
8b Krummedige			8c Gl. Sandberg
9b Basse			

De to opstillinger lider af flere åbenlyse fejl. For det første må antallet af våbener

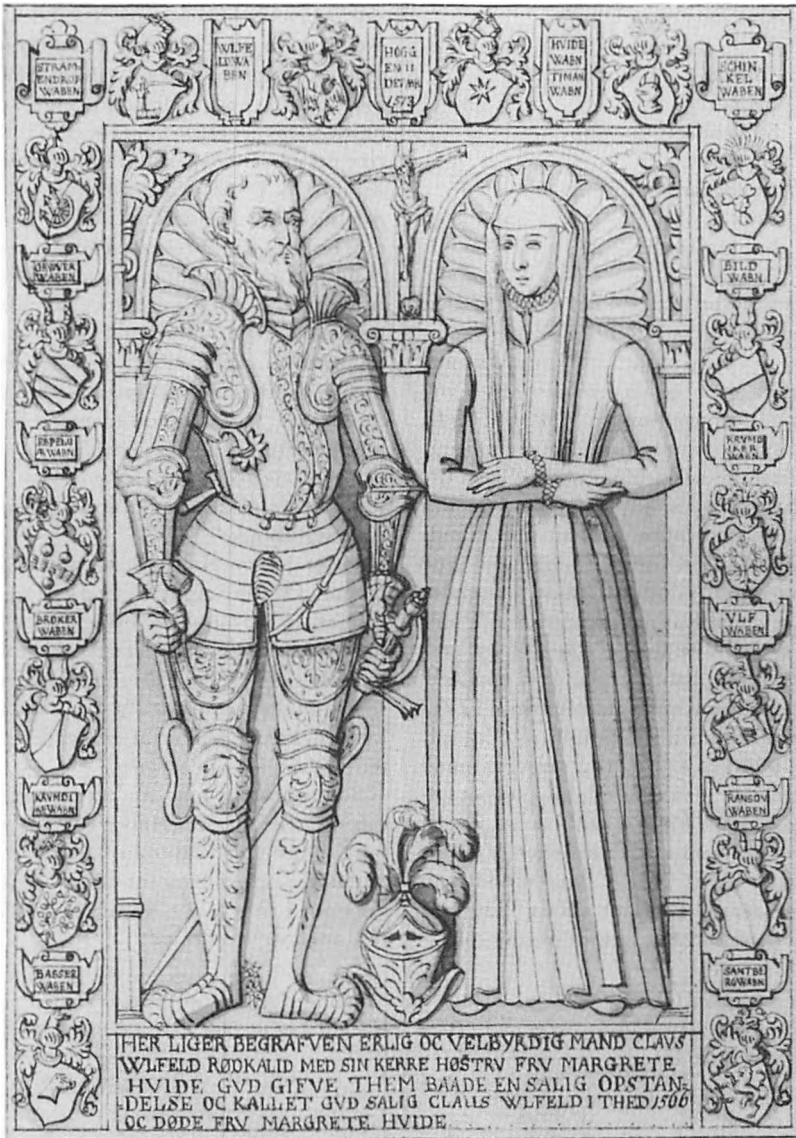
skjoldde være forkert; det vil være helt uretmeligt at have gravsten med 8 + 7 anevåbener og 9 + 8 anevåbener. Dernæst må Claus Ulfeldts aner være anbragt forkert i den ene af opregningerne. Man kan vente at finde ægtemandens anevåbener på gravstensens venstre halvdel (set fra beskueren), det vil altså her sige numrene henholdsvis 1-8 og 1b-9b. De to rækker begynder da også ens med Ulfeldt og Væbner, men resten af navnene passer ikke sammen. Sagen opklares imidlertid når man ser på de to gravsten. Beskrivelsen i Adelsårbogen er kommet til at bytte om på højre og venstre med hensyn til den første gravsten, der er faldet et våben ud mellem 5a og 6a (nemlig 7b Brok), og på den anden gravsten er der kommet et våben for meget med i beskrivelsen, nemlig 3b Ulfeldt.

Grunden til disse fejltagelser kan også opklares hvis man går til Thisets samlinger på Rigsarkivet. Her ligger nemlig et notat om at arkitekt Løffler har meddelt hvilke våbener der fandtes på Ulbøllestenen, og notatet viser at Løffler er kommet for skade at få navnet Ulfeldt med to gange. Med Hensyn til gravstenen i Ørslev skriver Thiset, at den har følgende våbener, for oven: Væbner, Ulfeldt, Dyre, Rosenkrantz, og ved højre side (og hermed har Thiset ment heraldisk højre, dvs. til venstre for beskueren - hvad Bobé ikke har opdaget): Stralendorff, Grubbe, Abildgaard, derpå er der en tegning af et våben med en liggende spids (men det er Bobé kommet til at springe over), Krummedige, Gl. Høeg, og langs venstre (altså heraldisk venstre): de navne Bobé angiver. Fejltagelserne skyldes altså en blanding af »hurtiglæsning« og misforståelse.

Herefter kan man nu lægge såvel Adelsårbogen som Thisets notater til side og gå direkte til de to gravsten og de navne der findes på den ene af dem, nemlig Ulbøllestenen. Det giver følgende anerække

III. 1. Søren Abildgaards tegning af gravstenen over Claus Ulfeldt og Dorothea Lunge i Ørslev kirke. Man kan undre sig over at ægteparret ikke ser ældre ud – hun har måske været omkring 50 år, han vel knap 10 år ældre. Tegningen er da heller ikke nogen særlig god gengivelse af gravstenen. Abildgaard har blandt andet glemt Claus Ulfeldts overskæg, og der er også unøjagtigheder i våbenskjoldene. På den heraldiske højre pille mangler der tre pile i første felt af det øverste skjold (Stralendorff), og i skjold nr. 3 er Abildgaard-slægtens tre æbler blevet til roser. Alle disse – og flere – fejl har Abildgaard undgået i en anden tegning af stenen. (Fotograferet af Nationalmuseet efter tegning i museets arkiv).

III. 2. Gravsten over Claus Ulfeldt og hans anden kone Margrethe Hvide i Ulbølle kirke. Denne Abildgaard-tegning giver et meget bedre indtryk af den stridbare herremand der faldt i krigen, da han var hen mod 70 år gammel. Margrethe Hvide må have været en del yngre end sin mand, hun sad nemlig enke i ikke mindre end 29 år. (Fotograferet af Nationalmuseet efter tegning i museets arkiv).

for Claus Eggertsen Ulfeldt:

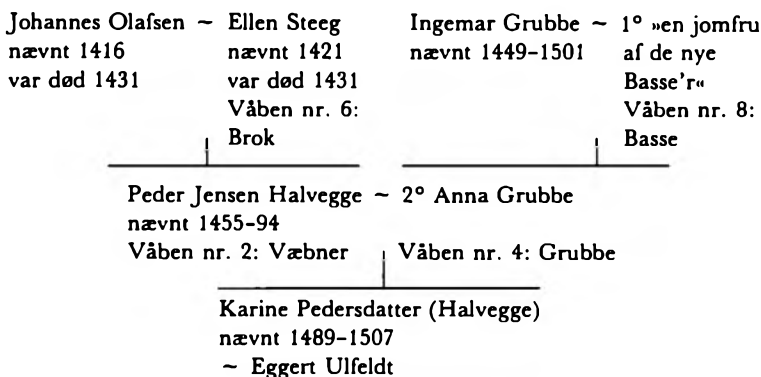
1. Ulfeldt
2. Væbner
3. Stralendorff
4. Grubbe
5. Abildgaard
6. Brok
7. Krummedige
8. Basse

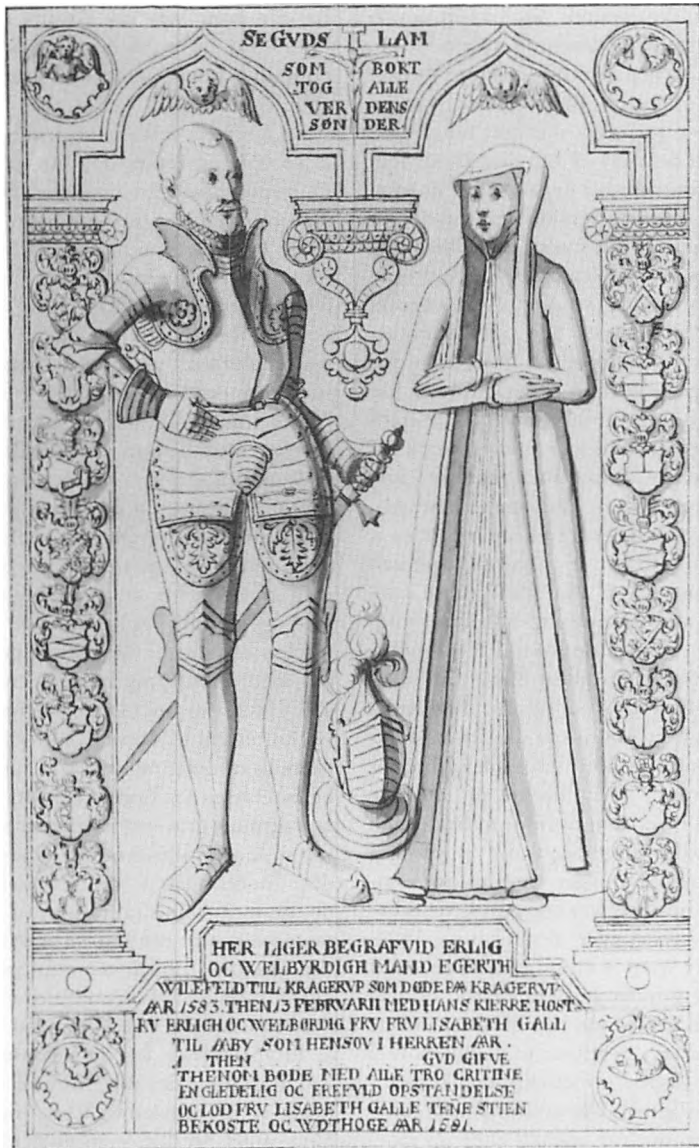
Våbenenerne er åbenbart anført i »den springende rækkefølge«, dvs.: far, mor, farmor, mormor, farfars mor, morfars mor, farmors mor og mormors mor (jvfr. Prange Våbenanetavlen, 1982, s. 12 f.) Der synes dog at opstå et nyt problem, for efter denne opstilling skulle Claus Ulfeldts mor være en Væbner og hendes mor igen en *Grubbe*. Det stemmer imidlertid ikke med Ulfeldt-stamtavlens egne oplysninger i Adelsårbogen, hvorefter Claus' mor Karine var datter af Peder Terkelsen Væbner og Anne Ovesdatter *Skale*. Albert Fabritius har gjort opmærksom på denne uoverensstemmelse i 1937 (Personalhistorisk Tidsskrift 10. rk., bd. 4, s. 99, note 42), og han skrev, at »man ikke blankt tør forkaste« gravstenenes angivelse. Opklaringen kan findes i Adelsårbogens stamtavle over ætten Væbner (årgang 1946). Denne slægt bestod af to grene der førte samme våben - en jernklædt, væbnet arm - men hvis genealogi-

ske forbindelse ikke kan påvises. I den jyske gren var der en Karine Pedersdatter, hvis mor ganske rigtigt var Anne Skale, men også i den sjællandske gren, der havde tilnavnet Halvegge, var der en Karine Pedersdatter - »ikke at sammenblende med K.P. af den jyske linje«, som Adelsårbogen selv skriver. Den sjællandske Karine var datter af Peder Jensen Halvegge, der var gift to gange med henholdsvis en Paris og en Grubbe. Stamtavlen oplyser ikke hvilket kuld hun var af - tidligere var det åbenbart først og fremmest mandslinjerne der interesserede genealogerne. Ovenstående anerække beviser imidlertid at Claus Ulfeldts mor var den sjællandske Karine, og at *hun* var født i Peder Jensens andet ægteskab med Anne Grubbe.

Peder Jensen Halvegge var søn af Johannes Olafsen og Ellen Steeg. Det er vanskeligt at forstå, hvorfor Peder og hans brødre kaldte sig Halvegge. Ifølge Adelsårbogen tog de navnet efter deres mødrene slægt, men det fremgår af flere samtidige dokumenter at deres mor vitteligt var af slægten Steeg.

Sammenstiller man nu oplysningerne om slægten Væbner (Halvegge) og slægten Grubbe (Adelsårbogen 1895) med de heraldiske oplysninger fra Claus Ulfeldts gravsten i *Ulbølle*, ser Karine Pedersdatters anetavle således ud:

III. 3. Gravsten over Eggert Clausen Ulfeldt og Lisbeth Galle i Ørslev kirke. Også på denne tegning mangler pilene i Stralendorff-våbenet – det næstnederste på den heraldisk højre pille. De tilgængelige fotografier er ikke så tydelige, at man kan se om pilene findes på selve stenen, men de kan jo også have været nedslidt da tegningen blev lavet for et par hundrede år siden. Men årstallet for stenens hugning – 1581 – har Abildgaard i hvert fald læst galt, der skulle have stået 1587. (Fotograferet af Nationalmuseet efter tegning i museets arkiv).

Der er tilsyneladende tale om en uoverensstemmelse vedrørende våben nr. 6, som på stenen har betegnelsen: Broker Waben. Slægten Broks våben var en spids, der udgår fra skjoldets bund – sådan som det også er gengivet på stenen, mens Steeg-våbenet har en spids der kommer fra skjoldets heraldisk højre side. Da gravstenen i Ørslev over Claus Ulfeldt og hans første kone blev lavet, havde det pågældende våben imidlertid en vandret spids. Det stemmer altså med stamtavlen angivelse af slægten Steeg. Da den anden gravsten blev hugget i 1573 har man formentlig anset den vandrette spids for en fejl og har derfor ændret den til det mere kendte Brok-våben og har lavet indskriften i overensstemmelse hermed.

De øvrige våbener i anetavlen synes at stemme, men der er alligevel noget galt vedrørende nr. 8. Der står Basse på stenen, og skjoldet viser også slægtens vildsvinehoved, men det er imidlertid våbenet for den gamle slægt Basse. De »nye« Basse'r førte to vædderhorn. Problemet er så, hvilken af disse to slægter Ingemar Grubbes kone hørte til. Adelsårbogens formulering: »En jomfru af de nye Basse'r« lyder som et citat, måske fra en af de adelige slægtebøger. Det er vel også slægtebogsoplysninger eller anden familietradition der ligger bag gravstens heraldiske oplysninger, så det kan umiddelbart være svært at vælge mellem de to kilder. Spørgsmålet løser imidlertid sig selv når man ser på de nye Basse'rs alder. Denne slægt, der førte to vædderhorn i skjoldet, havde oprindeligt intet tilnavn, men én af ætten, Christoffer Jensen, havde en søn der var opkaldt efter sin morfoders slægt, de gamle Basse'r. Først efterkommerne af denne søn, Basse Christoffersen, der nævnes fra 1508 til 1555, brugte Basse som slægtsnavn. Det må derfor have været en af de gamle

Basse'r, som Ingemar Grubbe – nævnt 1449–1501 – var gift med. Også på dette punkt har gravstenene altså kunnet supplere vores viden.

En nærmere analyse af stenenes heraldiske oplysninger er dog ofte påkrævet. Et ejendommeligt vidnesbyrd herom er den gravsten – også fra Ørslev kirke – som i 1581 blev lavet over Claus Eggertsens og Dorothea Lunges søn, Eggert Ulfeldt og hans kone Lisbeth Galle (illustration 3). Hendes otte anevåbener (på stenens heraldisk venstre side) kommer i »den springende rækkefølge«, men der er kommet uorden i hans aner. Der er intet i vejen med hensyn til forældrenes og bedsteforældrenes våbener (Ulfeldt, Lunge, Væbner og Rosenkrantz), men farfaderens mor (Stralendorff-våbenet med det halve hjul) er blevet ombyttet med farmoderens mor (Grubbe-våbenet med spidserne), og tilsvarende er sket med morfaderens mor (Gl. Lunge-våbenet med liljerne) og mormoderens mor (Gl. Høeg-våbenet med et halvt svin, her »forkortet« til et svinehoved). Det skulle ellers have været nemt nok at opstille våbenanetavlen for Eggert Ulfeldt, da hans fars og mors gravsten jo allerede var i kirken med alle våbenerne i den korrekte orden. Stenhuggeren har blot skullet tage de fire første våbener fra hver af gravstens sider, men der er altså af en eller anden grund sket nogle ombytninger. Heldigvis supplerer de tre Ulfeldt-gravsten, der er behandlet her, hinanden, således at tilsyneladende fejl og inkonsekvenser kan opklares. De demonstrerer således nogle af de problemer forskningen kan blive stillet overfor, men viser tillige også, at gravstenene kan give ganske solide og hidtil ukendte oplysninger om slægtsforhold der – i dette tilfælde – rækker 100–150 år tilbage i tiden.

De gamle gårdsøksene på vei inn i glemmeboken?

Av Wilhelm E. Ramm

Først må jeg fortelle hva et øksemerke er i tilfelle noen er i tvil. Et øksemerke er et eiermerke som kjøper av tømmer slo inn på tømmerstokkene når de skulle fløtes ned en elv. I dag er det så å si slutt med fløtingen, og tømmeret blir for det meste kjørt på bil og tog fra skogene til fabrikkene, som foredler tømmeret f.eks. til trematerialer av forskjellig slag, til papir, cellulose o.s.v.

Merket ble hugget inn i tømmerstokken med en øks hvor selve eggen var bøyet til en slags ring som var formet til et merke.

Foruten kjøpeøksen, som var registrert, hadde de gårder som eide skog egen gårdsøks – eller skogsøks – med sitt eget merke, og disse økser var ikke registrert. Skogeieren brukte sin gårdsøks til å merke ut de trær som skulle hugges, og gårdsøksene ble også brukt til å merke trær som danner grensen mellom to skogseiendommer.

Merkeøksene ble i Norge tatt i bruk i begynnelsen av 1800-årene. Før den tid – ja flere hundre år tilbake i tiden – risset man inn sit eiemerke på tømmeret som skulle fløtes ned elven. Disse merker ble «pårisset» med et rivjern som kunne være et tynt knivblad bøyet i spiss vinkel så det var lett å risse med. De merker man brukte før 1800-årene var stort sett satt sammen av rette streker som det var lett å risse inn i på tømmerstokkene.

Alt tømmer som skulle fløtes ned en elv måtte være merket, og i kongebrev av 1647 heter det: «tilholder hver man å sette sitt tømmermerke på sitt tømmer, som og til våres Fogeder på Tinget skal til-

kjendegives og udi Tingboken innføres».

For en tid siden ble jeg bedt om å gå opp grensen for en skog som ligger på Veståsen øverst i Randsfjorden. Enkelte steder var det 50 år eller mer siden grensen var gått opp, så en del leting måtte det bli for å finne de gamle grensemerker, som kunne være røyser bygget opp av sten, eller det kunne være trær som var merket på forskjellig vis. Det kunne hende at røysene var overgrodd med mosse, og det kunne hende at de gamle grensetrærne var blåst overende.

Stort sett går eiendoms grensen i en skog i rette linjer, og da med en røys i hver ende av linjen, og når denne er lang, kan man også ha røyser langs grenselinjen. Skifter grensen retning, har man en røys i snupunktet. En røys kan bestå av en eller flere større stener bygget oppå hverandre, eller det kan være en flat sten som står oppreist i grenselinjens retning. Stenen graves noe ned og støttes opp av mindre stener.

Mellom røysene står grensetrærne – ikke alltid på helt rett linje mellom røysene, men det gjør ikke noe, så lenge man vet at det er den rette linje mellom røysene som er den juridiske riktige grenselinje. Disse grensetrær er lett kjennelige ved at de så å si alltid har et kraftig «bless» på hver side av stammen i grenselinjens retning. Et bless – fransk ord for sår – får man ved å hugge en 30 cm lang og ca 10 cm bred stripe av barken på treet ca. 1,5 m over bakken. I blesset kan man hugge et merke som i gamle dager kunne være et kors eller to til tre striper. I dag hugges man inn skogeierens øksemerker i bles-

set. På furutrær holder blesset seg åpent, men på grantær gror barken med tiden over blesset og skjuler mulige merker, men såret i treet står alltid igjen.

Meget alminnelig er det å male røde ringer rundt grensetrærne, og dette gjør dem lett synlige på avstand. Grensetrærne er i alminnelighet lett synlige i skogen – de hugges jo ikke ned, og blir derfor større enn trærne omkring, og dessuten står de jo på linje.

Enkelte steder er grensen i form av en «gutu» d.v.s. at det langs grensen er hugget ut en slags gate i skogen som er 2-3 meter bred, og grensen går da i midten av gutuen. Det er sagt at gutusystemet var brukt den gang grenseoppgangen foregikk til hest.

På enkelte strekninger er skogens grenser de samme som kommunegrensene, og det er derfor naturlig at vi også fant disse kommuners øksemerker på vår grenseoppgang. Det var ikke mange vi fant, så kommunen burde kanskje også ha en grenseoppgang?

Skal nye grenser i dag stikkes ut eller gamle grenser gås opp i skogen, blir nok fremdeles røyser brukt, men det synes som om man etter hvert går over til å bruke mer tidsmessige saker for oppmerkingen. Vi har brukt en meter lange røde stjerneprofilerte plaststenger med gjennomgående jernstang i midtstammen. Disse grensestenger, som kan brukes både som røyser og som «grensetrær», er lett synlige og evigvarende og har også

den fordel at de kan frigjøre grensetrær som nu står til de en gang råtner og faller overende. Disse nye merkestenger plasserte vi i gamle røyser, over myr og på begge sider av en elv eller et vann når grensen krysset disse.

Det er et omstendelig arbeid å gå opp grensen for en skog. Først gikk vi opp grensen og merket den med fargete bånd. Dette kan ta tid hvis ikke gamle merketrær og røyser kan finnes med en gang, men ved hjelp av gode kart, og det har man som regel, gikk det uten for meget leting.

Når dette var gjort, måtte naboen – eieren av den tilstøtende skog – godkjenne grensen, og det går i alminnelighet nokså greit. Var vi enige om at grensen var riktig gått opp, slo vi inn våre øksemerker på hver vår side av grensetrærne. Så ble det malt røde ringer på grensetrærne, og småbusker mellom trærne ble hugget ned slik at man lett kunne se fra grensetre til grensetre.

På vår gang langs grensen kom vi over mange øksemerker som ikke bare tilhørte nuværende skogeiere på begge sider av grensen, men også merker som må ha tilhørt tidligere eiere av skogen. Disse øksemerker var ofte vanskelige å identifisere, men ved å undersøke og spørre kjentfolk, og da særlig de eldre, fant vi frem til eierne av de fleste øksemerker, men det er fremdeles merker vi ikke kjenner eierne til. God hjelp hadde vi av eldre private oversikter over gårdsøkser og skogeierøk-

1. Prøver på merker som ble risset inn på tømmer og trelast før merkeøkser ble tatt i bruk.

ser som vi var så heldige å komme over. Dessuten finnes jo de offisielle merkekart over kjøpeøkser som Fløtingsforeningene utgir.

Man skal være klar over at hvert vassdrag er en isolert enhet – slik at samme øksemerke kan finnes i to forskjellige vassdrag, og det gjelder for kjøpeøkser som for gårdsøkser.

Bumerke på tømmer

I gamle dager satte man ofte et merke på sine eiendeler – et eiendomsmerke – ofte kalt et bumerke. Disse bumerker kunne være satt sammen av de gamle runeskrifttegn eller av runelignende tegn. Senere kunne merkene være enkle symmetriske figurer eller bokstaver. Runetegnene besto jo av mer eller mindre rette linjer og de var derfor enkle å risse inn på gjenstander av tre, sten eller metall. Vi kjenner jo til at vikingene hadde eiemerke på sine skjold.

Bumerket som eiermerke tilhørte gården, og ofte var også gårdens bohavemerket med bumerket. Bumerket var ifølge Christian V's Norske Lov av 1687 godkjent som fullgod underskrift for eieren, og på gamle dokumenter finner man at bumerke ofte var brukt som underskrift eller for å bekrefte en underskrift. Så sent som i 1816 da det skulle leveres inn sølv til sølvskatten, forekom det at brev som fulgte med sølvet var undertegnet med et bumerke.

Rundt 1900 var det her i Norge stor interesse for bumerker, og det ble utgitt bøker med innsamlede prøver på bumerker fra mange av våre dalfører og bygder. Bumerker er ikke noe særskilt norsk fenomen. Så å si alle europeiske land hadde sin form for eiendomsmerker, men etter hvert som skrivekunsten ble alminnelig, gikk bumerkene ut av bruk.

Den barkede tømmerstokken fikk altså i gamle dager, når den skulle fløtes ned vassdraget, risset inn et eiermerke. Etter-

hvert som større tømmermengder ble hugget og fløtet ned elven, ble denne rissemetoden for tidkrevende, og dessuten ble rissemerket lett slitt bort når fløtingen ble lang. Fra begynnelsen av 1800-årene gikk man derfor over til å bruke øksemerker som ga bedre merker – et par årringer dypt.

De merker som ble risset inn på tømmeret var helt forskjellig fra de merker man fikk ved øksemerking. Man vet lite hvorledes de gamle rissemerker så ut i de forskjellige vassdrag, men man har en oversikt over rissemerker fra 1702 fra Sørlandet samlet inn av Hans Krag, og man skulle tro at de rissemerker man hadde ellers i landet stort sett liknet på de merker Hans Krag fant fram til.

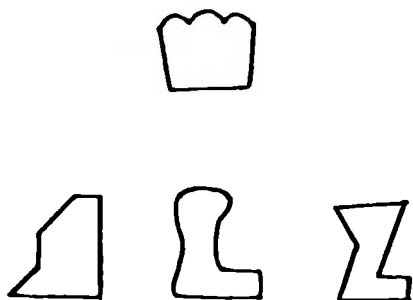
Gårdsøkser går av bruk

De merker man fikk av øksemerking kunne ha en geometrisk form som en trekant, et kors, en stjerne o.s.v. eller det kunne forestille en figur som en fugl, et hjerte, en blomst, et lokomotiv (Norges Statsbaners merke) eller det kunne være en eller to bokstaver koplet sammen i en lukket form. Bokstavene henspillet på eieren eller en tidligere eiers initialer.

Man skiller ofte mellom tre forskjellige øksemerker:

1. *De offentlige merker* som brukes i Statseskoger og i de kommunale skoger. Til disse hører også de merker som de offentlige tømmermålerne bruker som f.eks. vrakmerke og forkortningsmerke.

2. *Kjøpeøkene* som kjøperen av tømmeret brukte til å slå inn sitt merke på tømmeret når det var kjøpt og overtatt (annammet), oftest ved elvebredden før tømmeret ble «slått på elven» og fløtet ned elven til lensen, et stengsel over elven, hvor det så ble sortert og sendt videre til eierens sagbruk, sliperi eller cellulosefabrikk. Disse kjøpeøkser var registrert hos vass-

2. Øverst: Statens øksemerke. Nederst: kommunemerker for Sør-Aurdal, Søndre- og Nordre Land.

dragets fløtingsforening, og kart over disse øksemerker ble regelmessig utgitt og sendt de interesserte parter.

3. *Gårdsøkser eller skogeierøkser* som skogeieren brukte ved blinking av trær som skulle hugges (plukk-hugst). Disse øksemerker viste hvem som eiet tømmeret på veien ut av skogen og i bielver frem til det sted hvor tømmeret ble solgt og overtatt – annammet. Disse gårdsøkser ble også ofte brukt til å merke opp grensen for skogeiendommen. Gårdsøkseene er ikke offentlig registrert, men enkelte steder finnes private oversikter over gårdsøkser for deler av vassdrag. Man skal være heldig om man finner slike oversikter i dag. Vi har vært så heldige å finne oversikter over øksemerker for distriktet omkring Randsfjorden og fra Begnadalen, og det har lettet vårt arbeide med grenseoppgangen.

Nu skal man være klar over at i dag er øksemerking av tømmer ikke lenger brukt p.g.a. den nye måten man nu hugger skog (flåtehugst), og fordi tømmeret så og si ikke lenger blir fløtet, men kjørt til forbruker pr. bil eller tog. Utviklingen er faktisk gått så fort at det i dag kan være vanskelig å finne igjen den gamle merke-øksen som hver gård med skog hadde, og de unge av i dag har vel nesten bare hørt

om at en gang øksemerket man tømmeret for hugst og for fløting. Det eneste øksen nu kan brukes til er å merke opp grensene til skogeiendommen, og en skulle tro at til dette bruk vil øksen være ideell.

Ved vår grenseoppgang fant vi ofte grensetrær som var øksemerket med eiers merke eller tidligere eiers merke og naboenes merke, og dette var til stor hjelp når grensen var tvilsom. Da vi var ferdige med grenseoppgangen, slo vi derfor inn vårt merke på grensetrærne og ba naboen gjøre det samme for å lette neste grenseoppgang.

For at de gamle gårdsøkser ikke skulle gå i glemmeboken, tok vi bilder av de merker vi fant, og de fleste er etter hvert blitt identifisert, men det er fremdeles merker vi ikke kjenner opphavet til. Med tiden finner nok også disse sitt opphav.

På samme måte som det i hele landet omkring 1900-årene var stor interesse for bumerker som nesten hadde gått i glemmeboken, er det å håpe at det også kunne bli skapt en interesse for øksemerker som faktisk nu er på vei inn i glemmeboken. Av bumerker ble det i sin tid samlet inn tusenvis av prøver fra alle kanter av landet, og de er registrert og offentliggjort. Som eksempel kan nevnes at i Selbu – nord for Trondheim – hadde så og si alle gårder sitt bumerke.

Museumsdirektør Fredrik Wallem i Trondheim var i sin tid meget interessert i bumerker og skrev i 1902 faktisk en slags disposisjon for en doktoravhandling for den som ville bearbeide det stoff som var samlet inn rundt om i landet – men ingen tok opp denne utfordring.

Dette med bumerker og øksemerker er ikke noe særnorsk. Man har hatt samme utvikling i Sverige og i de andre europeiske land, hvor skogen har vært et av landets større næringsgrunnlag.

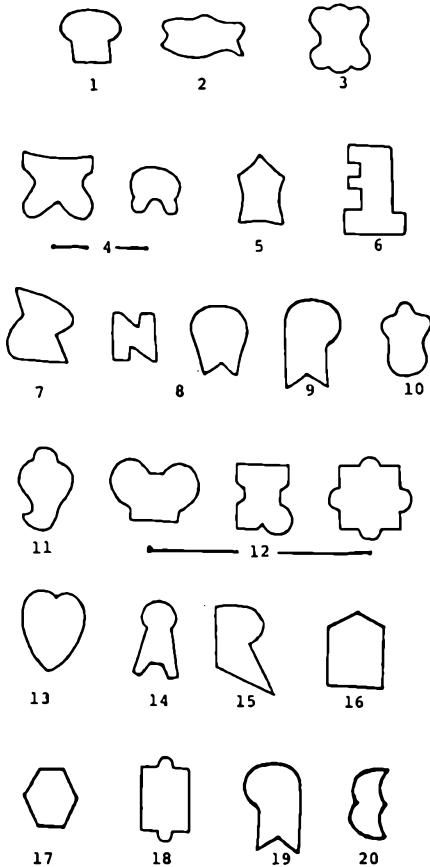
Skulle interessen for øksemerker skapes i de forskjellige skogsdistrikter, vil sikkert stedets lokalmuseum eller histori-

elag påta seg å få merkene registrert og offentliggjort. Det kan nevnes at Skogmuseet i Elverum lenge har ønsket å sette dette arbeidet igang, men som så ofte står det på økonomien.

Ved salg av skog kan øksene og merkene følge med i salget, og skogeiere kan derfor ha skogeiendommer hvor deler av skogen har sin egen øks. Ved arv kan skogen lett bli oppdelt, og øksemerkene kan bli vanskelig å holde orden på. I og

med at kjøpeøkene nu ikke lengere blir brukt, skulle det være overkommelig å holde rede på de gamle gårdsøkser, i alle fall for deler av vassdragene. Mange skogeiere har bare en øks med merke, og den er på en måte gårdens signet eller stemplet og kan brukes som sådan for de som måtte være interessert i det.

Artiklen har været trykt i Norsk Skogbruk nr. 4, 1983.

Øksemerker på Veståsen. Det er laget en oversikt over de øksemerker vi kom over under vår grenseoppgang og hvem som eier eller eide merkene:

1. Kistefoss Træsliberi A/S, var Kjøpeøks, er nu Skogsøks. «Kista».
2. Familien Thorleif Bache, tidligere eiere av Avellaskogen. «Fisken».
3. Lille Odnes gård, Gudbrand Bardalen, Odness.
4. Skjellungen gårds økser, «Skjellungkrakken».
5. Viker gård.
6. Vilberg gård, EL: Engebret Lomsdalen død 1852.
7. Nils Hornslien, «Mærrahugu».
8. Nordraak gårds økser.
9. Struksnæs øks, tidligere medeier i Fluberg sameie.
10. By gård, Hov. Bruker gammel Eid-øks. «Frua».
11. Hougsrud sameie, G. G. Waagård, Begna.
12. Familien Waagaard, Ole G., Torkild, Ole G., Begna.
13. Harald Hougsrud, Begna.
14. Bægnadalens Skogaktieselskap.
15. Ringsameiets øks, Korpslege Ring.
16. Nordsinni sameie, tidligere Husbruks sameie.
17. Ukjent merke.
18. Søndre Bardalen gård, Mikkel Bardalen.
19. Mæhlum gård.
20. Nils E. Rognerud.

Sanningen om silverrosorna i Finlands vapen eller en liten saga för snälla heraldiska barn

Av *Bo Tennberg*

Det var en gång för länge länge sedan, någon gång då medeltidens mörker just hade övergått i den nya tidens klara ljus. Det var en kall och ruskig dag i den kungliga residensstaden Stockholm. En dimmig och råkall dag, då alla människor skulle ha gått omkring med influensa, ifall influensen hade varit uppfunnen då redan. Det var den dock ännu ej, så stadens innevånare gick omkring och var bara förkylda, rödögda och snuviga. Näsduken var inte heller uppfunnen, så jag skall undvika närmare detaljer. Det räcker med att de alla samt och synnerligen var mycket förkylda.

En sköldmålarmästare hade gnott på hela natten och målat de förslag till landskapsvapen, vars skisser hans vördade herre konung hade godkänt. Han hade mycket bråttom, ty han skulle visa konungen de färdiga vapnen tidigt denna dag, och man visste aldrig vad hovmarskalken kunde använda sin stav till om man blev försenad. Hann hans majestät konungen dessutom bli på dåligt humör kunde man hamna både upp eller ner, i galgen eller fängelsevalvet. Så sköldmålarmästaren var färdig. I så god tid att han kunde visa vapnen för sina gesäller och lärpojkar och kanske till och med skryta en smula över det eleganta sätt, på vilket han utfört arbetet. Det sista vapnet var ännu kvar på staffliet. Vapnet för ett obskyrt landskap någonstans i öster. Kallades visst Finland. Det gick nog rykten om att det skulle bli ett storfurstendöme av den efterblivna landsåndan, men det pratades ju så mycket.

Med dessa tankar ställde sig sköldmä-

larmästaren framför staffliet i en passande pose, högra handen något höjd hållande penseln med lillfingret elegant spretande samt kallade till sig gesällerna och lärpojarna för att beundra mästerverket. Med en allvarlig tillsägelse till den förkylda hopen att se upp med näsdroppet och att nysa i rätt riktning. Just då nös den mest osnutna lärpojken. I helt fel riktning, förstås. Omsorgsfullt och eftertryckligt mitt i den med silverfärg fyllda penseln.

Sedan missdådaren blivit vederbörligen tillrättavisad med en till fots varande stövel, kunde sköldmålarmästaren endast konstatera, att det vackra vapnet var prickigt av silver. Nu var goda råd dyra och tiden kort. Röd färg att tänka över silverloskorna på vapenfältet med fanns ej färdig och tid till att göra om hela arbetet fanns ej eller. Dystra utsikter för sköldmålarmästaren. Han sjönk ner på en stol och tänkte på sin framtid, som just då närmast hade formen av stegel och hjul eller möjligtvis mörk halshuggning utan sängkläder. Tills hans liffigaste gesäll viskade något i hans öra.

På utsatt tid begav sig sköldmålarmästaren på darriga knän till slottet och blev väl och vänligt mottagen av hovmarskalken, som omedelbart förde honom till den otåligt väntande konungen. Det var en synnerligen bra konung, ty han var mycket intresserad av heraldik. Sköldmålarmästaren förevisade det ena vapnet efter det andra och konungen blev allt nöjdare ju mer han såg. Det var en mycket bra och skicklig sköldmålarmästares arbeten, som förevisades. Till slut fanns det

bara ett vapen kvar att visa och nu bugade sig sköldmålarmästaren extra djupt och sade: »Eders Majestät! Alla vapnen har jag målat precis efter skisserna, utom detta. Då det var färdigt syntes det mig som om det röda fältet varit allför tomt och rött. Så i ögonblickets ingivelse gick jag emot det av Eders Majestät godkända förslaget och fyllde fältet med nio silverrosor. Det var kanske obetänksamt gjort, men mig synes som om vapnet vunnit på det. Jag hoppas Eders Majestät förlåter sin ödmjuka tjänare denna djärvhet och godkänner vapnet i denna nya form. Om ej skall jag omedelbart måla om det«.

Konungen rynkade pannan och strök sitt skägg. Han var en ordentlig gammaldags konung med ett ordentligt gammaldags konungsligt skägg, ingen sådan rishögsliknande sak man ser på gatorna nuförtiden. Sedan såg han på vapnet från

höger och sedan från vänster. Sedan såg han på det på nära håll och sedan fick sköldmålarmästaren hålla upp det borta vid dörren. Till slut slätade konungen ut sina pannrynkor och sade nådigt: »Min gode sköldmålarmästare! Mig synes Du haver rätt. Låt vapnet förbliva sådant det nu är. Du skall få fullt arvode för Ditt arbete, naturligtvis med beaktande av vederbörligt skatteavdrag«.

Så kom det sig att Finland fick nio silverrosor i sitt vapen, för sköldmålarmästarens fiffigaste gesäll hade föreslagit honom att måla över silverrosorna med sådana. Och nysningen förklarar mysteriet med att ej ens de lärdaste heraldiker har kunnat räkna ut varför rosorna är placerade så som de är.

Om sagan är sann? ja, vem vet? Jag vet. Men jag skvallrar inte, för så länge någon tror på en saga är den sann.

Våbenet for en burgundisk ø

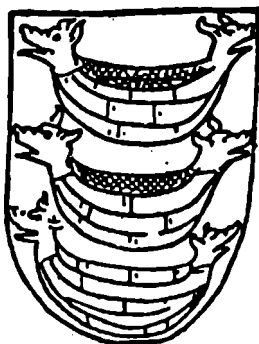
Af Cecil Humphery-Smith

I flere af de ældste våbenbøger optræder et våben, der er blevet henført til snart sagt alle andre konger end den rette. Det viser tre skibe, svarende til dem, der i det 14. århundrede indgik i våbenerne for »the Cinque Ports«, det forsvarssystem, der udgjordes af en række engelske kanalbyer i middelalderen¹⁾. Våbenet findes f.eks. i:

Camden Roll (1280), nr. 11: »Rey de Baulme, azur od treis barges d'argent« og i:

Grimaldi's Roll²⁾, nr. 27: »Le Roy de Boeme porte d'azure ove trois barges d'or«.

Heraldikere har gennem tiderne brugt megen flid og tryksværte på at gøre rede for dette våbenskjold og for henførelsen af det til kongen af Böhmen. Denholm-Young har som et forfriskende alternativ foreslået »kongen af Betlehem«, uden at det bragte ham nærmere gådens løsning.

Våben af den i artiklen omtalte type, med betegnelsen »Roy de Norrewaye«. Våbenbog fra 1400-tallet i British Museum (Harleian no. 2169). Efter Norsk Historisk Tidsskrift 5. r., 5. b., 5. h., s. 1. 1922.

Gengivelsen af et eller flere langskibe er almindelig i alle vikingenationer; de forekommer således på mønter fra Shetlands- og Orkneyøerne, »The Isles« (Hebriderne) og på det ældste segl for øen Man. Af parallelt dokumentarisk materiale kan anføres:

Matthew Paris I, nr. 100: kongen af Norge, *i rød tre guld skibe og herover et sølv kors.*

Randall Holme's våbenbog: kongen af Norge, *i blå tre guld langskibe.*

Portcullis våbenbog: Lord of the Isles, *i rød tre guld langskibe.*

Lord Marshal's Roll: kongen af Norge, *i blå et guld skib.*

William le Neve's våbenbog: kongen af Norge, *i blå et guld skib.*

Vi må således søge efter spor i tidligere vikingeriger for at identificere det mystiske »Bealme« eller »Boeme«³⁾.

I en tid, hvor de fleste var analfabeter, fungerede de professionelle skrivere omtrent som vore dages maskinskrivere; de virkede ikke af lyst, men udarbejdede breve, kontrakter, gavebreve, testamenter m.m. alene fordi de blev betalt for det. For at kunne gøre dette så hurtigt som muligt forkortede de mange ord, og de udviklede et system til forkortelse af alle egennavne til to stavelser. Da romerriget brød sammen, ændredes bynavnene ikke. De hed fortsat Londinium, Colonia Agrippina og Augusta Treverorum, men disse navne var for lange for skriverne, der skar dem ned til London, Köln og Trier. Der er ikke mange der gør sig klart, i hvor høj grad vor tids stednavne skyldes fortidens skrivere; men vi kan høre det hver dag i det vi selv siger. Nogle engelske eksempler er Gloucester, Worcester, Leicester og Cirencester, der er blevet til to-

stavelsesnavnene Gloster, Worster, Lester og Cyster. Familienavne (og landsbynavne) som Cholmondeley, Thurstanton, Beauchamp, Mainwearing og Peever blev skrevet eller udtalt Chumly, Thurston, Becham, Manning og Peever.

Med kendskab til denne sædvane hos middelalderens skrivere kan vi vende os til Hansaens arkiver. Her finder vi Brm, Brilw, Rosk, Stetn, osv. som vi nu kan op-

løse til Bremen, Breslau, Rostock og Stettin. Det er herefter ikke vanskeligt at erkende »Bealme« eller »Boeme« som fuldgode abbreviationer for Bornholm, vikingøen midt i Østersøen, der oprindeligt bar det oldnordiske navn Burgunderholm, burgundernes ø.

Våbenet står for kongen af Bornholm, igennem middelalderen oftest identisk med kongen af Norge og Danmark⁵⁾.

Bornholms våben som det brugtes af Frederik III (1648-70): i blåt en guld lindorm. Efter Sven Tito Achen: Danmarks kommunevåbener, 1982, s. 97.

Noter

- 1) Geoffrey Williams: *The Heraldry of the Cinque Ports* (1971), pp. 20-27.
- 2) A. R. Wagner: *Catalogue of English Medieval Rolls of Arms* (1950), p. 7.
- 3) N. Denholm-Young: *History and Heraldry* (1965), p. 46.
- 4) Hanserecesse, hrg. vom Verein für Hansische Geschichte (1870 f.).
- 5) Jeg retter en tak til Allan Tønnesen, som har oversat artiklen. Han tilføjer følgende i et brev: »... personlig tror jeg, at der er tale om et fantasivåben, eftersom Bornholm ikke havde egen konge efter ca. 900. Gennem hele middelalderen hørte øen under Danmarks konge eller ærkebiskop og i en periode under hansestaden Lübeck. Bornholm var i heraldisk tid ikke noget selvstændigt våbenførende land«.

Heraldica varia

Generalen och hans vapen

Under de gångna två åren har man då och då i pressen skymtat inte alltid helt exakta uppgifter om general Jaruzelskis »aristokratiska» bakgrund och om hans »blindkråkevapen». Hur förhåller det sig med dessa fakta som, trots sin surrealistiska karaktär – eller kanske just därför – utgör en del av det polska dramat.

Släkten Jaruzelski hör till den stora grupp av polska adessläkter vilkas namn är bildade efter en lantegendom (i detta fall Jaruzele i Podlachien eller Podlasie) och som för ett vapen gemensamt med ett relativt stort antal ätter, vilka inte nödvändigtvis behöver vara befryndade med varandra. En sådan vapengemenskap brukar betecknas som en heraldisk klan och vapen av denna typ kallas ofta efter tyskt mönster för stamvapen. Jaruzelskis tillhör vapenklanen *Ślepowron*, mest utbredd i Masovien eller Mazowsze, d.v.s. trakten norr och nordost om Warszawa, och kan som sina »vapenbröder» räkna bl. a. sådana släkter som Kossakowski, Krasziński, Kuczynski, Miosroszewski, Rembowski, Sobolewski m.fl. Släkten kan föras tillbaka till slutet av 1400-talet och får anses rätt så typisk för den måttligt besuttna adel som aldrig spelat någon större roll utanför den egna hemtrakten. Enligt en år 1926 publicerad släktmonografi (A. Włodarski, *Ród Jaruzelskich herbu Ślepowron*) börjar stamtavlan med en Piotr som måste ha levt under 1400-talet eftersom hans son Jan uppträder såsom ägare till Jaruzele år 1501. Nio generationer senare kommer man till en Wojciech Jaruzelski, godsägare och deltagare i 1863 års uppror mot ryssarna. Denne polske patriot var den blivande generalens farfar.

Det nyss citerade vapnet *Ślepowron* blasonearas på följande sätt: i blått fält en svart korp med lyfta vingar och en ring av guld i näbben,

sittande på en upptill med ett kors av samma metall försedd hästsko av silver; hjälmprydnad – en korp med en ring i näbben såsom i skölden. Vapnet förekommer på sigill tidigast i början av 1400-talet och finns beskrivet i den äldsta polska vapenboken »*Insignia seu Clenodia Regis et Regni Poloniae*» av Johannes Dlugossius eller Jan Dlugosz (+ 1480). Det till vapnet hörande härskriet eller *proclamatio*, *Ślepowron* eller *Ślepy uron*, bör tolkas som »Blinda korp» och går möjligen tillbaka på en avlägsen anfaders öknamn. Motivet, d.v.s. korpens med ringen, är inte ökad i andra länders heraldik; här räcker det att erinra om den ungerske kungen Matthias Corvinus' vapen. Under dettas påverkan och tack vare en av panegyristen omhuldad legend om den polska vapenklanens härstamning från den romerska ätten Corvinus har vissa av *Ślepowron*-släkterna börjat lägga sig till med binamnet Corvinus eller Korwin och i en del fall även antagit ett

snarlikt vapen (korpen sittende på en avhuggen gren) som kallas Korwin. Till dessa hörde dock inte Jaruzelskis.

För att återgå till generalen. Det föreföll nästan som ett makabert skämt när han tillkännagav namnet på det militärråd som skulle rädda landet undan Solidaritets »statsfientliga» och från systemets synpunkt omstörtande verksamhet. Det blev nämligen *Wojenna Rada Obrony Narodowej* d.v.s. Krigsrådet för nationellt försvar eller i förkortad form WRON, identiskt med andra ledet i generalens eget härskri... Eftersom ordet *wrona* betyder kråka (*wron* i betydelse korp har ersatts av *kruk*) låg det nära till hands att denna olycksbådande fågel skulle bli symbolen för generalen och hans militärregim. Motivet utnyttjas tacksamt i alla möjliga sammanhang – jag syftar på det dagliga språket, på den underjordiska pressen och på den tecknade satiren. Ofta framställs flera kråkor i färd med att anfalla den vita örnen, Polens heraldiska symbol sedan 1200-talet. Det är givetvis inte heller någon slump att man i förteckningen över polska motståndstidningar och -tidskrifter även stöter på titeln »*Słepowron*».

Nog kan man lugnt tala om en »levande heraldik» i det hårt prövade men långtifrån knäckta Polen!

Adam Heymowski

Skjoldmerke for Den Norske Advokatforening

Jeg kjente det som en utfordring da jeg så oppfordringen i Norsk Advokatblad nr 1/1981 til medlemmene om å komme med utkast til emblem for foreningen. Men utfordringen ble likevel først sterk nok da måneder gikk og jeg ikke så at andre hadde gitt noe utkast.

Av flere grunner ville jeg prøve med et kjennetegn i en heraldisk uttrykksform. Mine gode grunner kan rasjonaliseres slik: våpenskjoldenes figurer kan være nokså ubundet av tid, sted og politiske forhold, våpnene kan gis en harmonisk form i varierende stilarter og materiale, våpen kan festsattes ved en temmelig entydig beskrivelsesteknikk, slike skjoldmerker har lang historisk kontinuitet og de er internasjonalt brukt.

Fru *Justitia* i ovalt skjold med kartusj fra seglet til overhoffrettsprokurator *Anders Sørensen Ørtlein* (død 1723). Her har *Justitia* ikke upartiskhetens bind for øynene, hun holder ikke vekten i balanse, mangler føtter og synes kledd i tidens drakt. Det er uvisst om dette er prokuratorens symbolikk eller bare gravørens egne påfunn.

(Tegning fra *Hans Krag*, Norsk heraldisk måstring, bd. I, Drøbak 1942 – Ålo 1955, s. 74).

Under gjennomgåelsen av mulige motiver kom jeg ikke unna romerne og deres guddommelige fru *Justitia*. Det ble imidlertid bare med en høflighetsvisitt. Den langhårete, kjortelkledd kvinneskikkelsen har vekt og sverd i hver sin hånd og er med eller uten bind for øynene. Så mange rekvisitter tillater ikke de strenge heraldiske regler som i dag står høyst i kurs. Dessuten er *Justitia* en del ødelagt for oss, siden så uendelig mange juristorganisasjoner av alle slag for lengst har annektert henne som merke.

Heller ikke *Justitias* vekt er lett å bruke. Kjennetegnet med en vekt har fra slankeklubber til revisorer og Interpol m.fl., og vekten skal inngå i kontrollmerker for edle metaller (St. prp. nr. 3 (1982–83)). Også sverdet er lite originalt – det er i dag f.eks. med i Forsvarssjefens og Forsvarets Overkommandos våpenskjold (3 sverd), Hærens merke (2 sverd) og slekten Wergelands våpen (1 sverd).

Lignende resultater kom jeg til ved romernes liktorknippe («fascis»), §-tegnet, lovboen, eike- eller laurbærblader osv. En rent he-

raldisk tenkemåte kunne dermed få overtaket: Det viktige er at merkets kombinasjon av farger og form er lettkjennelig og stilisert, mens symbolikken kommer i annen rekke. Et slikt våpen som i begynnelsen kan se uvant og rart ut, vil bli innarbeidet og kjent gjennom en periode og kan i mellomtiden bli lagt spesielt merke til og vekke nysgjerrighet.

Blant de utallige heraldiske muligheter, var et geometrisk figurmotiv nærliggende. Den symbolikken som pekte seg ut – advokaten i skranken og advokaten som rådgiver – uttrykkes vel best gjennom helt abstrakte figurer?

En *skrå firedeling* av hovedfeltet kan symbolisere partene som står med spissene mot hverandre og advokatene som går imellom. En *bord* som legges rundt dette og som også *skrådeles*, skaper et avbalansert og rytmisk mønster, når annenhver flate gjøres lys og mørk. Dermed kan det stilles opp en symbolikk om veksling i rollene mellom advokatene foran klientene, og klientene med advokatene i ryggen. Men viktigere er det at kjennetegnet virker særegent og fanger blikket. Og at det ved en kontroll i bl.a. heraldiske oppslagsverker, ikke kunne finnes andre som hadde okkupert nettopp denne figursammensettingen.

Blir likevel ikke både *firedeling* og en *bord* for mye av det gode? To figurtyper tillates vanligvis ikke i de nye kommunevåpen som vi jevnlig kan se godkjent og beskrevet i Norsk lovtidende, II. avdeling. Denne innvendingen kan nok skyves til side. Det dreier seg her ikke om en offentlig myndighets våpenskjold. Vi kan da ikke være bundet av en streng fortolk-

ning av reglene for den offentlige heraldikk.

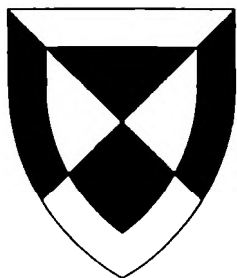
Skrå firedeling er en fullgod heraldisk figur. Den er mye sjeldnere enn f.eks. vannrett deling, skråbjelke eller likearmet kors. Men skrå firedeling har tradisjon tilbake til ridderturneringenes tid, da det heraldiske system ble utviklet. I norsk middelalder kjennes slik skrådeling ved et kors (såkalt «andreaskors») fra den mektige Kane-ætten på Nordmøre. I dag har f.eks. konvensjonen av 14.5.1954 om beskyttelse av kulturverdier i tilfelle av væpnet konflikt (art. 16) et skrått firedelt våpenskjold som spesielt kjennetegn (jfr. St.prp. nr. 114 (1958) Vedlegg).

Et sentraltmotiv omgitt av en *bord* har også lang heraldisk tradisjon – i Norge bl.a. skjoldet til kong Håkon 5. Magnusson som, mens han var hertug og broren konge, brukte en bord rundt den aksebærende løve som i dag er vårt riksvåpen. Noe mindre vekt får vi legge på farens, Magnus lagabøters, bestemmelse i landslovens kap. 11 om at «den mann som eier 6 veiede mark foruten sine klær, han skal eie rødt skjold med jernbeslått rand på begge sider...» En slik «rand» var nok smalere enn en heraldisk «bord». Og disse skjold var bare forsvarsmidler, ikke våpenskjold.

Heraldiske regler krever at våpen skal ha en farge (enten rødt, blått, grønt eller svart) og ett metall (enten gull/gult eller sølv/hvitt). Farge og metall skal veksle når et våpen har flere figurer, slik at det oppnås en god kontrastvirkning. Hvilken farge og hvilket metall skulle velges? Rødt, blått, grønt og svart har alle sine politiske undertoner. Men dette må en nok heve seg over, hvis en først vil holde seg til de begrensede heraldiske virkemidler.

Valget falt på *rødt* – vi har røde stridsskjold, lovbokens røde permer, rødfarge i flagg og i riksvåpen osv. Men farge- og metallalternativene i heraldikken er fåtallige, så symbolikken bør ikke presses særlig mye.

Sølv – i praksis fremstilt som hvitt – ble våpens metall etter at rødt var valgt som farge. Kombinasjonen rødt og gull dominerer i riksvåpnet som er statsmyndighetenes hovedkjennetegn utenom splittflagget. Ved ikke å kopiere både riksvåpnets farge og dets viktigste metall, kan vi symbolisere at advokatene er «uavhengige» i forhold til «Statens myndigheter i utøvelsen av deres offentlige virksom-

Den Norske Advokatforening. Tegning av Odd Fjordholm etter idé av Hans Cappelen.

het», som det heter i kgl.res. av 20. mai 1927 om bruk av rikets segl og riksvåpnet. Fordi figurmotivet er helt ulikt, vil likevel verken rødt-gull eller rødt-sølv komme i konflikt med straffelovens forbud i § 328 nr. 4 mot uhjemlet bruk av offentlig våpen, merke eller segl eller noe som lett kan forveksles med slike. Derimot burde vi nok vært mer urolige for bestemmelsens 2. ledd, litra b) som forbyr uhjemlet bruk av kjennetegnet for vern av kulturverdi-er i krig, hvis vi hadde valgt skrå firedeling av blått og hvitt, som er dette kjennetegnets figur, farge og metall.

Vekslingen i rødt og sølv (hvitt) gjør at den enkelte advokat fritt selv kan velge om rødfargen skal symbolisere advokaten og sølv stå for klienten – eller omvendt. Husk at rødt tradisjonelt bl.a. tilhører krigsguden Mars og er kjærlighetens farge, mens hvitt kan utlegges bl.a. som fred, forhandling, rettferdighet, ærlighet og uskyld! I en anordning av 24. 1. 1710 om politiet i Bergen sies at betjentenes polititegn skulle være en «hvid Kiep» med byvåpnet på enden. Og politiet bruker idag hvit kelle, bl.a. til å dirigere trafikken med!

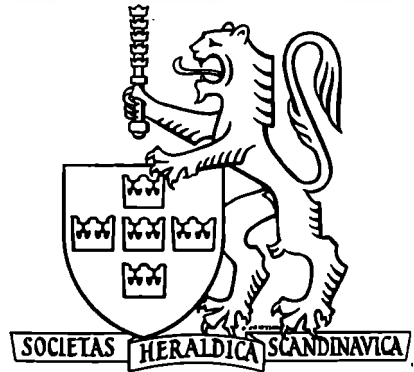
Advokatforeningens skjoldmerke kan gis denne heraldiske *beskrivelsen* (såkalt «blasonering»):

Skrått firedelt av rødt og sølv innenfor en bord skrått firedelt av sølv og rødt.

Kastes blikket på avbildningen av merket, kan det ses at blasoneringen konsentrerer seg om det vesentlige. Heraldiske regler gir nærmere anvisninger f.eks. om fargens valør, hvordan firedelingen foretas og om bordens bredde. Skjoldinnrammingen kan gis forskjellig utseende ut fra grunnformene: trekant med to utbuede sider, rektangel stilt på avrundet kortsida og oval. Av disse er trekantformen en del brukt i middelalderen og i dagens kommunalheraldikk. Det er imidlertid ikke noe i veien for å gi kjennetegnets innhold uten skjold f.eks. på flaggduk.

Hans Cappelen

Artikkelen er også gjengitt i «Advokaten – Rettens og samfunnets tjener». Den Norske Advokatforening 1908–1983. Oslo 1983.

Hjelmtegn?

Ved Heraldisk Selskabs generalforsamling i maj 1983 blev det spørsmål rejst, om ikke selskabets våben burde have et hjelmtegn.

De første årgange af tidsskriftet havde på bagsiden selskabets fuldstændige våben med skjoldholder i Olof Erikssons kraftfulde gengivelse.

Generalforsamlingen besluttede at lægge spørgsmålet ud til medlemmerne. Hvis nogen har et godt forslag, kan det sendes til selskabets formand. De indkomne forslag vil blive forelagt på næste generalforsamling.

A. T.

Heraldik på frimärken, utställning på Postmuseet i Stockholm

«Heraldik på frimärken» heter en utställning som visas på Postmuseet i Stockholm sedan i våras. Utställningen pågår hela sommaren och början av hösten, så när detta läses är det osäkert om den finns kvar. Utställningsmaterialet finns emellertid tillgängligt på museet, prydligt sorterat i pärmar.

Materialet skänktes till Postmuseet år 1982 av byråinspektör Finn Holmberg i Rättvik. Det torde vara den största frimärkssamling med heraldiska motiv som finns i Norden. Utställningen omfattar endast en del av det stora

materialet. Postmuseets byråassistent Björn Sylwan har gjort ett urval och sammanställt utställningen.

Det är en imponerande samling med heraldiska motiv, som möter besökaren. Materialet är ordnat efter länder i bokstavsordning. Sverige är representerat på tre utställningskärmar. Postmuseum har gjort en liten komplettering med de aktuella svenska rabattfrimärkena med landskapsvapen. Dessa vapen finns för övrigt med i minnespoststämplarna, som ingår i utställningen. Dalslands tjur, Gotlands vädur och Smålands lejon är några av motiven.

Det svenska materialet innehåller bl.a. frimärken och stämplarna med stora och lilla riksvapnet. En särskilt intressant stämpel kommer från Bonn i Tyskland. Det är Sveriges stora riksvapen, som var motiv i poststämpeln vid konung Gustav VI Adolfs statsbesök i Bonn år 1972.

Av de övriga nordiska länderna har Norge fått det största utrymme. De flesta försändelserna är försedda med Norges lilla riksvapen i olika färger och valörer. Danmarks lilla riksvapen är också väl representerat på Danmarks-skärmen.

Finlands frimärken med landskapsvapen är intressanta att jämföra med de svenska. Finland var långt före Sverige med utgivning av frimärken med sådana motiv. Redan år 1942 utgavs den första serien med fem landskapsvapen, som sedan följdes av en andra serie med fyra vapen år 1943.

Många länder har frimärken med sina stadsvapen. I det avseendet ligger de nordiska länderna efter. Argentina och Bolivia t.ex. har vackra färgrika frimärken med stadsvapenmotiv. Vapnen är mycket detaljrika, och man frågar sig om de går att beskriva i heraldiska formuleringar. De många provinsvapnen från Frankrike är något stramare i sin utformning, likaså dess stadsvapen. Det finns sammanlagt 92 franska frimärken med sådana motiv i utställningen.

I materialet som inte är utställt finns också mycket att studera t.ex. för den som är intresserad av kommunvapen och stadsvapen. Två av Sverigeperlmärkena innehåller en stor samling poststämplarna med sådana motiv.

Ingrid Padel

De senast utgivna frimärkena med heraldiska motiv torde vara de nya svenska landskapsfrimärkena. (utgivningsdag: 25 april 1983). Fyra landskap är representerade:

Västergötland med gulsvart lejon och två silverstjärnor i ginstyckat fält,

Medelpad, vars båda tvärgående silverströmmar anses symbolisera landskapets stora vattendrag Ljungan och Indalsälven,

Gotland, vars vädur på en korsprydd stång bär ett baner med hård och fem likar, och slutligen Gästrikland med en röd älg med gyllene hornkrona i ett med blå kulor bestrojt fält av silver.

Erik Spens

„En dejlig afstrykning“

Den der har provet att besegle et brev ved, at det ikke er nogen helt enkel sag, og at der kræves en særlig teknik og megen omhu

Det klassiske segl gennem middelalderen var af voks og blev fortrinsvis ved en læder- eller pergamentstrimmel hængt på det dokument, som det skulle give retsgyldighed. Fremgangsmåden var ret indviklet, og til mindre vigtige sager, f.eks. breve, der blot skulle lukkes, brugte man i 1500-tallet det såkaldte papirsegl, dvs. en klat voks med et styk-

ke papir lagt over, hvori signetmotivet prægedes. Fra n. 1600 optræder imidlertid den hidtil enkleste form for besegling, den der endnu benyttes: lakseglet.

Fra denne tid og frem til slutningen af forrige århundrede blev snart alle breve beseglet, hvad enten de var af retslig, officiel eller privat karakter, de sidste for at det kunne konstateres, om de havde været åbnet og læst undervejs.

En meget stor del af vort heraldiske arvegods er overleveret i form af segl, og det er derfor nok umagen værd at gøre sig den rent tekniske proces ved besegling med lak klar. Den er der mig bekendt aldrig nøjere gjort rede for, men denne mangel kan der rådes bød på, idet der fra netop den tid, da lakseglet – omend ikke heraldikken – florerede, foreligger en meget detaljeret beskrivelse af fremgangsmåden i form af et brev fra den bekendte bogsamler, senere oversekretær i Danske Kancelli Frederik Rostgaard (1671-1745) til hans fætter Jens Rostgaard (1650-1715).

Frederik Rostgaard var søn af amtsforvalter over Kronborg amt Hans Rostgaard, der under krigen med Sverige 1658-60 havde gjort sig bemærket ved sin patriotiske optræden. Han stammede fra Roost i Arild sogn i Sønderjylland, og herfra hentedes i 1662 også hans brodersøn Jens for at oplæres og siden hjælpe til i embedsforretningerne. Herunder blev Jens Rostgaard i 1673 indviklet i en skyderiaffære, og da hans modstander, en soldat fra Kronborg garnison, siden døde af sine sår,

Jens Rostgaards segl med spejlmonogram på et brev dateret 3. januar 1710 (RA.RK. 2243-139).

måtte Jens Rostgaard flygte og gjorde i de følgende 10 år kriststjeneste i udlandet. Under Skånske Krig fik han mulighed for at vende hjem for at deltage i krigsbegivenhederne som fænik. I 1680 forlod han hæren for at bistå den nu aldrende og svagelige Hans Rostgaard. Efter dennes død i 1684 blev han først ridefoged og amtskriver over Kronborg amt og fra 1691 endelig amtsforvalter. Han bestyrede desuden gården Krogerup for sin unge fætter Frederik, mens denne fik sin uddannelse og herunder i årene 1690-99 opholdt sig ved forskellige europæiske universiteter.

Under dette langvarige udenlandsophold korresponderede han flittigt med fætteren, og i et af hans breve fra denne periode findes anvisningen i den kunst at besegle med lak. Brevet er dateret Paris, den 28. marts 1697. Det gengives her i uddrag og med nutidig retskrivning (Kgl. Bibl. Langebeks excerpter 184a).

Højtærede allerkæreste broder.

Jeg gav mig den ære at skrive min kære broder til den 5. marts med kaptajn Kalthof . . . Jeg sendte med ham et signet af sølv med tre kanter i et lidet hus af sort læder. På den ene side er våbenet, og på den anden side er min kære broders navn udgravet, men den tredje side er ledig, hvor man i sin tid kan lade udstikke et tankebillede, som gemenligen bliver kaldet en devise, hvorom jeg en anden gang vil skrive vidtløftigere og foreslå nogen, som min kære broder kan behages at tage et af . . . Jeg gav på samme tid til Mr Kalthofs tjener et halvt pund fint parisisk rødt lak, som gør otte stænger eller stykker . . . Jeg har indsluttet i brevet en aftrykning af begge siderne, som signetstikkeren selv har gjort, og var meget kendelige og smukke. Med det lak, som jeg har sendt min kære broder, kan man gøre lige så smukke aftryk, når man for kuriositetens skyld vil besegle et brev net (thi at besegle alle breve med lige stor flid og med alle didhørende omstændigheder ville tage alt for lang tid). Men da skal man endelig observere disse poster: 1) skal man lade holde signetet imod en hed, stor glød eller også holde det ved siden af luen af et lys og røre det frem og tilbage, så nær at det næsten rører flammen (men aldrig må man holde det over lyset, thi deraf bliver det fedtagtigt og ganske sort), og det så længe til det bliver så varmt, at man med nød kan tåle at holde det mellem fingrene.

Jens Rostgaards segl med slægtsvåbenet på et brev dateret 14. december 1713 (Kgl. Bibl. Rostgaard 279).

2) Imidlertid skal man komme lak på brevet og det på denne måde, at man holder lakket til lyset ved siden, og aldrig oven over, og vogter sig for det meste muligt, at lakket imens det smelter aldrig fatter lue, til hvilken ende man ruller stangen imellem fingrene hasteligen frem og tilbage, på det at lakket skal smelte og dog ikke dryppe. Og er det derfor højlig fornuft, at man holder brevet, som man vil besegle, tæt til lyset, på det man ikke skal dryppe undervejs, og at man gør korte spurverejser, for at undgå at lakket hverken skal fatte lue eller dryppe udenfor, og for at kunne ved hver gang sætte en liden dråbe af det smeltede lak på brevet.

3) Er at agte, at man ikke må røre omkring i lakket, som er dryppet på brevet, førend man ved at der er nok, thi ellers bliver det koldt, og for at undgå den fare, så har min signetstikker sagt mig, at man skal stræbe efter altid at sætte een dråbe oven på den anden og gøre ligesom et lidet rundt bjerg, indtil man ved, at der er lak nok (thi på den måde varer varmen meget længere i lakket, end om det var udspreidt på brevet), og så rører man det runden omkring i så stor en cirkel, som signetet er stort til og fordele alle de små bobler og ujævne knuder, som heden kan have forårsaget, eller også lakket selv bringe med sig, og fordriver den sorte eller brunagtige farve, som kunne have sat sig oven på lakket, ved det det havde fattet lue een eneste gang; og på den måde bliver lakket overalt af den samme farve og af så høj farve, som stængerne er i sig selv.

Når alt dette er gjort, og signetet er vel varmt, og at man foruden tidsspilde straks trykker på, så slår det aldrig fejl, at man jo gør en dejlig afstrykning.

Dersom der bliver siddendes et lidet stykke lak i signetet, som undertiden hænder sig, så tar man en stang lak og smelter den noget lidet i den ene ende, og dermed rører ved signetet på det sted, hvor lakket har sat sig ind. Og går det da straks ud med foruden nogen umag eller fortræd med at pille, stikke og skrabe i signetet med penneskive og andet.

Det Rostgaardske våben er: i rødt en hvid okse på grøn mark, fastlagt ved adelspatent for Frederik Rostgaard 1702. Også hans far, Hans Rostgaard førte oxen som våbenmærke, som det bl.a. ses på hans epitaf i Sankt Olai kirke i Helsingør. Jens Rostgaard benytter oftest sit spejlmonogram som seglmotiv, men i et enkelt tilfælde har han brugt den side af sit signet, der viste familievåbenet. Åbenbart er den tredje side, den der skulle præges med et tankebillede, aldrig blevet udfyldt.

A. 7.

Signet af den type, Frederik Rostgaard omtaler i sit brev. «Klumpen» fornedan har tre sider, hver med sit indgraverede stempel. Den kan drejes, alt efter hvilket man ønsker at benytte, og holdes på plads af tappen foroven ved en fjeder.

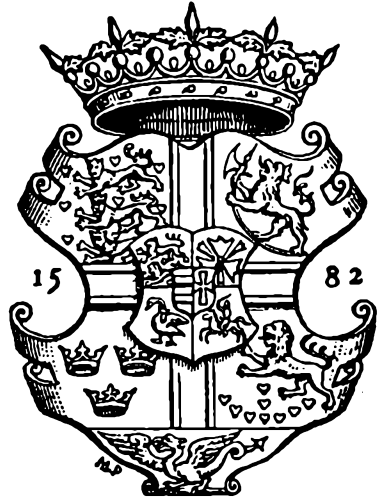
Omkring Rigsarkivets mærke

A. D. Jørgensen udsendte i 1884 sin bog »Udsigt over de danske rigsarkivers historie«, en grundig og veldokumenteret gennemgang af det danske arkivvæsens udvikling fra middelalderen til hans egen tid. Fortsættelsen kan man læse om i »Danmarks arkiver«, som Rigsarkivet udgav i 1982. På titelbladet til den første arkivhistorik sad det mærke, der endnu i dag bruges af Rigsarkivet på publikationer, brevpapir, arkivæsker m.m.: en smuk tegning af Frederik II's kongevåben med åben krone over og omgivet af årstallet 1582. I bogens forord skrev A. D. Jørgensen: »Som fælles mærke vil den på dette bind trykte vignen, der skulde minde om rigsarkivernes samling på Københavns slot, kunne tjene. Motivet til den er tagen af det kongelige segl fra hin tid, kun med forandring af årstallet«. 1582 var det år, da rigets arkivalier overførtes fra tårnet »Folen« på Kalundborg slot til drejertårnet på Københavns slot. Skjoldet er i typisk renæssancestil med rulleværk. Vignetten bygger på det smukke kongesegl, Frederik II lod fremstille i 1569. Kongen brugte det bl.a., da han skulde besegle ratifikationen af freden i Stettin 1570, hvor brugen af de tre kroner som bekendt var genstand for forhandling mellem Danmark og Sverige.

Rigsarkivets - omend kun »antikvariske« - brug af stort konge- eller rigsvåben kan forekomme påfaldende i nutiden, hvor man har villet forbeholde det »store« våben for Kongehuset og det »lille« for staten. Dette er for øvrigt en diskutabel skelnen, for så vidt som den medfører en unaturlig sondring mellem kongemagtens symbol og statens. Geheimearkivets, det nuværende Rigsarkivs, århundredgamle funktion som kongeligt husarkiv er imidlertid tilstrækkelig begrundelse for at bruge stort våben.

I Rigsarkivet har man i de senere år gerne villet vide, hvem der havde tegnet dets smagfulde heraldiske kendetegn. Men arkivvæsenets eget arkiv rummer ingen oplysninger om tilbivelsen. Det er måske ikke så mærkeligt, for våbentegningen kan udmærket være gjort efter mundtlig aftale.

Som led i indsamlingen af oplysninger til min artikel om heraldikeren og genealogen Anders Thiset (1850-1917) til den nye udgave

af Dansk Biografisk Leksikon havde jeg en lang interessant samtale med grosserer Poul Willadsen, medlem af Heraldisk Selskab. Han har som dreng kendt Thiset, der vakte hans interesse for historie og heraldik. Hr. Willadsen gennemgik en uddannelse som bildende kunstner. Han valgte dog ikke kunsten som levevej, men har på afgørende vis ladet den præge sin tilværelse. På mit spørgsmål om, hvem signaturen »MP« under tegningen af Frederik II's våben kunne stå for, svarede han på baggrund af sit grundige kendskab til den svundne tids kulturmiljø uden tøven: *Magnus Petersen*. Denne levede 1827-1917 og virkede som arkæologisk tegner og konservator. Før Henry Petersen tegnede han bl.a. det ældste danske kongesegl med de tre løver, Knud VI's fra ca. 1194, efter originalen i arkivet i Schwerin. Det offentliggjordes første gang 1882 i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie. Desuden kan det nævnes, at han også tegnede våbener for lenskontoret og har leveret et par våbenforlæg til Ordenskapitlets protokoller.

Tegneteknikken som antikvarisk reproduktionsmetode har for længst mistet sin betydning efter fotografiets fremkomst, men Magnus Petersens kønne nøgterne gengivelse af Frederik II's kongevåben vil vedblive med at være Rigsarkivets grafiske ansigt.

Nils G. Bartholdy

Ett mysterium

Sista gången en svensk konung förlänade någon av sina undersåtar adelskap inföll den första juli 1902, då Oscar II tilldelade »Oss älskelig Sven Anders Hedin... adligt stånd och värdighet med thy åtföljande friheter och förmåner».

Det öppna brev varmed detta tillkännagavs finns numera bland Sven Hedins övriga samlingar på Statens Etnografiska Museum i Stockholm, där jag nyligen hade tillfälle att ta det i ögnasikte. Som sig bör är det vackert präntat på pergament, inbundet i brunt kalvskinn, och under det hänger, i en tjock blågul snodd, Oscar II:s stora sigill av rött lack i en silverdosa som mäter ungefär 20 cm i diameter.

När jag med varsamma händer hade öppnat pärmen och läst texten vände jag på bladet för att se efter hur vapenmålaren hade gestaltat Hedins vapen - och brast ut i ett home-riskt gapskratt! Ty det uppslag där vapnet borde ha funnits stirrade tomt emot mig!!! Hur detta är möjligt är mig en gåta, som jag ber mina heraldiska kolleger hjälpa mig att lösa. Hur har den näst viktigaste detaljen i Hedins sköldebrev kunnat utelämnas, fastän det annars gjordes ett så stort nummer av »den sista adelsmannen»?

Knut Pipping

Medalje med Frederik II's rigsvåben

Vort desværre nu afdøde medlem, dommer Anders Christensen havde en særlig interesse for Frederik II's rigsvåben fra 1563, der har Ditmarsken i hjerteskjoldet (se HT nr. 36, 1977 og nr. 44, 1981), og han efterlod ved sin død en lille artikel om en nyopdaget forekomst af denne mærkelige våbensammenstilling, som er trykt i Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad nr. 4, maj 1983.

Det drejer sig om en medalje præget 1679 til minde om fredsslutningen i Nijmegen af krigen mellem Frankrig og Holland 1672-78, og hvori de fleste vesteuropæiske stater var involveret. Den skånske krig var en udløber af denne konflikt.

På bagsiden ser man et byprospekt indrammet af to palmer, hvorpå er ophængt de deltagende staters rigsvåbener: Frankrig, Sverige, Spanien, Generalstaterne, Danmark, Braunschweig-Lüneburg, Brandenburg og Polen samt Kejserrønen.

Flere af våbengengivelserne er mangelfulde, men besynderligst er nok våbenet for Danmark, der er Frederik II's udgave af rigsvåbenet, og som kun benyttedes i ganske få år. Her dukker det altså endnu engang op, 100 år efter at være gået af brug i Danmark.

A. T.

Heraldisk litteratur siden sidst

Heraldik som videnskab

Louis Bouly de Lesdain: *Etudes héraldiques*, bind 1, 202 sider, 1978, pris: 180 frs. + 25 i porto; bind 2, 248 sider, 1983, pris: 260 frs. + 25 i porto; forord af Michel Pastoureau, index af Michel Popoff, ingen illustrationer; Le Léopard d'Or, 11 rue du 4 Septembre, 75002 Paris.

I anden halvdel af 1800-tallet ændrede det heraldiske studium sig på afgørende måde. Gennem 1600- og 1700-tallet havde det kun i ringe grad afspejlet de faktiske forhold. De fleste heraldiske forfattere interesserede sig langt mere for fabler end for dokumentation. For fortidens vedkommende var de tilfredse med at skrive hinanden af, og når de nåede op til deres egen tid, lagde de større vægt på regler end på realiteter.

En reaktion på alt dette indtraf for omkr. hundrede år siden. Over store dele af Europa – Frankrig, Nederlandene, Tyskland, Skandinavien – begyndte seriøse forskere at udgive heraldiske materialesamlinger, især de store udgaver af middelalderlige sigiller, og disse publikationer blev igen udgangspunkt for et helt nyt, realistisk studium af heraldikkens fakta.

En af de mest fremragende af denne nye type af heraldiske videnskabsmænd var en franskmand, *Louis Bouly de Lesdain* (1867–1944), som fra 1890'erne til opimod Anden Verdenskrig skrev en række afhandlinger i forskellige franske og andre tidsskrifter, ikke i noget overvældende stort antal, men nogle af dem lange – op til 80 sider eller mere – og alle i høj grad læseværdige, og det gælder den dag i dag. Kronen på Bouly de Lesdains forskerliv skulle have været et stort værk om hele Europas heraldik – en sammenlignende heraldikhistorie – men i 1940 ramtes hans bolig i Dunkerque af en tysk bombe, og alt hans materiale gik til grunde.

De to bind med »Heraldiske studier« som der her er tale om, bringer hver seks artikler af Bouly de Lesdain, i facsimileoptryk, fra 1896 til 1931. Emnerne er som følger, i bind 1:

»Varianter inden for våbenføring«, altså det forhold som også Jan Raneke dokumenterede i »Svenska medeltidsvapen« 1–2 (1982) – se HT nr. 47, side 337 – at et våbenmærke meget ofte ikke lå fast, men bevidst eller ubevidst varieredes af slægtens medlemmer.

»Våbenmærker for kvinder«, det ældste franske Bouly de Lesdain kender er fra 1188, fra 1189 kendes Mathilde af Portugals våbensegel, i 1222 det ældste tyske, i 1250 det første i Sverige og i 1272 det første i Danmark. – (Siden er årstallet for det ældste franske våbensegel for en kvinde rykket helt tilbage til 1156).

To mindre artikler om en våbenbog fra Bretagne og om den japanske heraldik.

Les armoiries danoises, 28 sider om den danske heraldik, en overmåde grundig og detaljeret statistisk analyse af den danske adels våbenskjolde og øvrige heraldiske tilbehør, især på grundlag af Thiset & Wittrups »Nyt dansk adelslexikon« fra 1904. Et udtryk for Bouly de Lesdains omhu og kvaliteten af hans arbejde er, at næppe ét af de hundreder og atter hundreder danske navne han nævner, er galt stavet. Det er mærkeligt at vi skal gå til en fransk forsker, for at opnå denne artikels destillerede viden om vor egen heraldik. Men sådan er det jo. På dansk findes intet tilsvarende.

Bind 1 slutter med en undersøgelse på ca. 60 sider af 1100-tallets heraldik, altså den allertidligste: nøjagtig hvornår manifesterede den sig? hvad var dens rødder? hvad udviklede den sig til?

De seks artikler i bind 2 handler om brisurer, om de ældste franske våbener (1127–1300), om den franske heraldiks generelle karakter fra 1100-tallet til 1700-tallet, om nordtyske segl fra middelalderen, om 1100-tallets

tyske våbener, og endelig om det forhold (i 1100- og 1200-tallet), at en person med et vel-etableret og kendt våben, tager sig et nyt, ikke en variant, men et helt nyt og anderledes våben. Hvorfor?

Bouly de Lesdain bevæger sig hjemmevant i hele Europa. Der er f.eks. snevevis af henvisninger til skandinavisk litteratur (ifølge Pastoureaus forord havde han sjældne sprogkundskaber og læste bl.a. norsk og dansk). Hans eksempler er hentet fra hele det europæiske kontinent, og de er alle dokumenteret i minutiøse noter. Han er strengt videnskabelig, men ikke kedelig. Han kan være underholdende og pletvis vittig, når det drejer sig om hans personlige betragtninger og konklusioner. Men størstedelen af hans tekst udgøres af dokumentationer og statistiske beregninger og tabeller - han er nemlig også den første heraldiske statistiker. Han er en ubestikkelig iagttaget, og hvad han konkluderer bygger udelukkende på hvad han har set. Man kunne næsten kalde ham en heraldisk naturvidenskabsmand.

S. T. A.

Franske herskere

Hervé Pinoteau: *Vingt-cinq ans d'études dynastiques*, 594 sider ill., Editions Christian, 5 rue Alphonse Baudin, 75011 Paris, pris: 360 frs.

Hervé Pinoteau (født 1927) er i dag en af Frankrigs - og verdens - lærdeste og ypperligste heraldiske skribenter. Hans speciale er de franske herskerhuses genealogi og heraldik, og fransk statssymbolik, og herom har han skrevet talrige artikler fyldt med komprimeret og sjældent viden, serveret i en personlig, undertiden stærkt engageret form. Pinoteau er patriot og - skønt napoleonsk baron - gløden royalist, d.v.s. tilhænger af den rene bourbonske kongelinje. Andre franske tronprætendenter omtaler han med ætsende hån, det gælder især den orleanske »pseudo-greve af Paris«.

Bogen »Tyvefem års dynastiske studier« indeholder facsimile-optryk (med ajourførte tilføjelser) af 22 artikler fra tidsskrifter og lignende i syv forskellige lande. Typografisk

er den noget flimrende, men indholdsmæssigt er det meste af den prægtig læsning, af en enestående kundskabsfylde og dybdeboring, klart og stærkt formuleret, let at læse også for den som måske ikke er alt for stiv i det franske. Nogle af artiklerne er meget specielle og vil næppe kunne interessere uden for Frankrig. Det meste er imidlertid i høj grad værd at fordybe sig i:

Dynastiet Capets oprindelse, Capetingernes heraldik, de franske liljers oprindelse og symbolologiske baggrund. Franske herskerinsignier, fransk kongelig symbolik, de gamle franske kronjuveler.

De franske dronningers våbener. Rækken begynder med *Isambour*, d.v.s. Ingeborg, gift med Filip 2. August (1180-1223). Noget vidnesbyrd om hendes våben er ganske vist ikke kendt i Frankrig (eller andetsteds), men da hendes to brødre, Knud 6. og senere Valdemar Sejf, førte våben, helt fra o. 1190, tre år før hendes bryllup, har hun måske også gjort det.

De franske kongers ordener, franske militære faner, Corsicas våben, Ludvig 18. og trikolorekokarden.

Familien Bonaparte før 1789, Bonaparternes adelskab før Napoleon, Napoleons kroning, de napoleonske kronjuveler, den napoleonske symbolik.

Napoleons våben. Da førstekonstulen i 1804 havde besluttet at gøre sig selv til kejser, skulle han også have et våben. Men hvad? Blandt forslagene ved et møde herom i Statsrådet var: løve, ørn, elefant, bi og den galliske hane. Napoleon skar igennem diskussionen: »Jeg ønsker en løve, liggende på et kort over Frankrig, med den ene pote strakt ud parat til at overskride Rhinens«. Medvirkende til løvevalget var vistnok, at løven spillede på kejserens navn, *Napo-leon*.

Der var én person som protesterede mod denne idé, Vivant Denon, direktør for Louvre-museet: »Sire, når Deres Majestæt udnævner et medlem af Statsrådet, er det naturligtvis en person af begavelse og dygtighed, men ikke nødvendigvis af smag eller heraldisk forstand... Hvis Deres Majestæt ønsker at tage sig latterlig ud, behøver Deres Majestæt kun at rette sig efter Statsrådet beslutning...« Dristige ord, for beslutningen var jo Napoleons. Men våbenet blev ændret, til den Napo-

leonske »romerske« orn, siddende på sin tordekile.

Og endelig det napoleonske dynastis heraldik, en gennemgang, person for person, af våbenerne for alle medlemmer af Napoleons familie og deres efterkommere, ofte skiftende, som f.eks. for Josef Napoleon, der først var konge af Napoli, siden konge af Spanien, eller for »borger Lucien Bonaparte«, den eneste af Napoleons brødre der oprindeligt nægtede at deltage i de kejserlige iscenesættelser og slog sig ned i Amerika, men senere dog lod sig gøre til fyrste af Canino. Hans efterkommere lever vistnok stadig, delvis med navnet Bonaparte-Wyse.

S. T.A.

Spansk kongresrapport

Comunicaciones al XV Congreso internacional de las Ciencias Genealógica y Heráldica, bind 1-3, 616 + 526 + 654 = i alt 1796 sider, Instituto Salazar y Castro, Duque de Medinaceli 4, Madrid 14, 1983.

Ved afslutningen af den 15. Internationale Kongres for Genealogi og Heraldik i Madrid, i september 1982, lod kongresledelsen forstå, at den ikke kunne garantere for udsendelsen af en komplet kongresrapport (se HT nr. 47, side 331), i hvert fald ikke uden en ekstra betaling på 3000 pesetas = ca. 250 Dkr. - men dette forsigtige forbehold er nu på overbevisende måde gjort til skamme.

Mindre end ti måneder efter at kongresdeltagerne forlod Madrid, modtog de - i hvert fald de som havde erlagt den nævnte ekstrabetaling - en uforkortet kongresrapport, tre bastante bind, den mest omfangsrige kongresrapport nogen sinde. Illustrationer er der ikke mange af i Madriddrapporten, og korrektoren burde have været meget bedre. Alligevel er det en imponerende præstation: ca. 1800 nydelige sider sat, trykt og udsendt ca. dobbelt så hurtigt som 432-sider rapporten fra den 14. Kongres i København 1980.

De første 46 sider præsenterer kongressens komiteer, program, deltagerer samt talerne fra åbning og afslutning. Med bare én undtagelse var alle disse taler på spansk. Kun ærkebiskop Bruno Heim, pavelig nuntius i London, tidligere apostolisk delegat i Skandinavien, for-

mulerede sig så flertallet af deltagerne kunne forstå ham, nemlig på engelsk. - På de øvrige 1750 sider følger kongressens 105 foredrag: 36 på spansk, 8 på portugisisk, 5 på italiensk, 11 på tysk, 16 på engelsk og 29 på fransk.

Meget af dette er naturligvis svært, eller umuligt, for en nordeuropæer at værdsætte eller bare at forstå. Men mange andre af foredragene er af stor interesse også under vore himmelstrøg, eksempelvis et (på engelsk) af Derk Kinnane Roelofsma om Gæliske og Angelsaksiske Elementer i Irsk Heraldik, et (på tysk) af Ottfried Neubecker om Forskellige Våbenkombinationer for Kejser Karl 6. (Maria Theresias fader), og et (på fransk) af Michel Pastoureaux om de nedsættende og deklasserende virkemidler og elementer i middelalderens fiktive våbener for f.eks. Satan, Antikrist, de Syv Dødsynder, Pontius Pilatus, Kejser Nero, Stortyrken og andre af kristenhedens eller menneskehedens fjender.

Den artikel som utvivlsomt vil vække størst interesse i Skandinavien, især i Sverige, er skrevet af en franskmænd *Georges de Loye* og handler om det Svenske Trekronevåbens Oprindelse. Hvordan dette våben er opstået, og hvilke tanker der ligger bag de tre gule kroner i blå, har som bekendt været diskuteret igen og igen, men nogen tilfredsstillende endelig forklaring er man ikke nået til. Derimod er der enighed om, at våbenet er lanceret i 1364 af Albrecht af Mecklenburg, da han blev konge af Sverige.

I et af de store gejstlige palæer i Avignon fra den tid da paverne residerede dér (1309-78), har man for nylig afdækket en våbenfrise med bl.a. våbenerne for Europas daværende kongeriger: Frankrig, Aragonien, Castilien, Portugal, Sicilien, England, Skotland, Bøhmen m.fl. Enkelte kongeriger mangler, bl.a. Danmark, men det må skyldes at frisen ikke er bevaret i sin helhed. Blandt de kongevåbener som er bevaret, er imidlertid et med tre gule kroner i blå felt. Det kan næppe repræsentere andet end Sverige. Og frisen menes at være udført i 1336. Hvis alt dette er rigtigt, er det sensationelt!

Artiklens forfatter *Georges de Loye* (som har sit hjem i Avignon) nøjes ikke med at gøre opmærksom på alt dette, men peger også på en mulig forklaring. Han er godt inde i diskussionen om de Tre Kroners opkomst, hans

litteraturliste omfatter over en snes svenske publikationer om emnet, lige til artikler i *Heraldisk Tidsskrift*, og han nedgør, med fornøften på sin side, flere af de gængse teorier. I 1336 var det *Magnus Smek* som regerede i Sverige. Han var også konge af Norge (fra 1319) og af Skåne (fra 1332) og anvendte titulaturen »Konge af Sverige, af Norge og af Skåne«. Da hans søstersøn Albrecht af Mecklenburg i 1364 blev konge af Sverige, var det bl.a. med påberøbelse af arveretten efter Magnus Smek, den tredobbelte konge. Mon ikke denne opdagelse i Avignon vil give impuls til fornyelse af Trekroneordskussionen i Sverige?

S. T. A.

Vapenbok i följetong

Carl Ehrnrooth (red.), *Finlands Ridderkaps och Adels Kalender 1983*. Utg. av Riddarhusdirektionen. Frenckellska Tryckeri Ab, Helsingfors 1983. Inb., 716 ss, 14 färgpl., pris i bokhandeln FIM 300,-.

De skiftande – tydligtvis på ett hat-kärlek-förhållande baserade – former, under vilka heraldiken och genealogin sammanlever, har aldrig upphört att förbluffa er objektivi kyllige recensör. En titt på de europeiska organisationer, vilka fordom bildade stammen i den numera så gott som enbart schweiziska Archivum Heraldicum's brokiga utgivarskara ger vid handen att blott föreningarna i Norden, på Brittiska öarna och i Schweiz kan sägas utgöra renodlat heraldiskt inriktade sammanlutningar, medan de övriga – eller majoriteten – utgörs av olikartade kombinat med genealogiska, heraldiska, adelshistoriska, sfragistiska och faleristiska böjelser.

Det säger sig självt att sambandet mellan heraldiken och genealogin ställer sig lättast för adelshistorikern som i sitt forskningsarbete har behov av bägge vetenskaperna. Men på våra breddgrader, där adelns ättartal i det närmaste utretts, blir heraldiker och genealoger tvungna att gå skilda vägar. Dagens heraldiker med sina kommunvapen, organisationsfanor och firmaemblem och dagens släktforskare med sina borgar- och bondesläkter vilka på sin höjd förde ett bomärke i sitt sigill, har

onekligen föga gemensamt. Detta gäller speciellt mången heraldiker, som för den – kanske pekuniärt mera inbringande – territorial- och organisationsheraldiken helt ger person- och släktvapnen på båten.

Men inte bara den genealogiskt betingade heraldiken hamnar i underläge. Hela den heraldiska forskningen råkar på obestånd, om heraldikerna blott sysslar med vapenmåleri och design. Om heraldiska sammanslutningar baseras på medlemmarnas konstnärliga förtjänster och forskning i heraldikens förflutna är dem främmande, degraderas heraldiken från en historisk hjälpvetskap till ett hantverk, låt vara av hög klass, men utan den historiska ryggrad, som i sista hand bestämmer, om heraldiken också i fortsättningen skall kunna behålla sin position som en levande kulturskapelse.

Samlivet mellan heraldiker och genealoger har haft en benägenhet att urarta till äkten-skapliga grår, där – som t.ex. vid de internationella kongresserna – bägge parter kämpar om den dominerande ställningen. Men detta samliv kan emellertid också vara berikande. Detta kändes speciellt påtagligt för mig, då jag i min hand fick 1983 års upplaga av *Finlands Adelskalender*. Sällan har väl heraldiken och genealogin i modern tid i Finland ingått en så lyckosam förening.

Adelskalendern uppvisar ett nytt genealogiskt ansikte, vilket jag såsom obevandrad blott i korthet skall beröra. Den nye redaktören Carl Ehrnrooth har för redigeringen av personuppgifterna följt nya principer, vilka ökar överskådligheten och överensstämmelsen med andra motsvarande matrikelverk och vilka utelämnar överflödiga uppgifter.

Det något prosaiska klotbandet har utbytts mot ett högtidligare linneband, alltjämt i högrött; »röda boken« bär inte sitt smeknamn förgäves. En kort presentation av *Finlands Riddarhus*, skriven av Torsten G. Aminoff, ingår också.

Sedan gammalt har för varje ätt en vapenbild ingått som vinjett. Till följd av storleken (omkring 2 × 1,5 cm) och skrafferingen har dessa, vilka visar blott själva skölden, haft ringa betydelse för den vetgirige heraldikern. Nu har tryckeriets direktör Ralf von Frenckell tagit initiativet till vad som måste betecknas som en vapenbok i följetongform. I adelska-

lendern 1983 ingår en bilaga i slerfärgstryck omfattande de fullständiga vapnen för de levande ätter vilkas namn börjar på A eller B, ialles 27 stycken. Vapenbilderna har hämtats från den av George Granfelt redigerade Finlands Ridderskaps och Adels Vapenbok (Helsingfors 1889 och 1893) medan de därefter tillkomna tagits från de originala vapenritningarna (tidigare publicerade 1981 i Gentes Finlandiae V, se HT 45, 1982 s. 246).

Då adelskalendern utkommer vart tredje år och högst trettio vapen åt gången kan publiceras, kommer det att gå in på nästa årtusende innan alla bortåt 200 ättevapen utkommit av trycket. Detta har inte avskräckt förlaget och dess berömvärda ambition skall inte heller avskräcka den, som vill anskaffa en aktuell vapenbok över den finländska adeln.

H. Dgm.

Tegn og design

Per Møllerup: *Danske tegn*. Mobilia Press, DK-3070 Snekkersten, 1982. 72 sider, farveillustrationer. 170,80 Dkr. inkl. moms.

Når en redaktør af et internationalt design-tidsskrift med et par bogtitler om design bag sig udsender en prætentøst illustreret bog i stort format med både dansk og engelsk tekst, forventer man en selvstændig stillingtagen, forsøg på en æstetisk bedømmelse, en vurdering af hensigtsmæssigheden. Men det får man ikke i Per Møllerups flot anlagte »Danske tegn«. Det lover forfatteren heller ikke, idet han indleder med at fastslå, at bogen er rent beskrivende og ikke rummer kritisk vurdering af tegnenes praktiske og kunstneriske kvaliteter. Men hvad skal man så med den? Bogen vil være en objektiv fremstilling af en række »tegn« med kongelige, nationale, statslige symbolfunktioner. Kilderne til den er diverse officielle bestemmelser og en række faglige værker og monografier om de omtalte fænomener. Adskillige læsere med kendskab til he-

raldik kender de benyttede publikationer og vil sikkert genkende den ofte næsten ordrette gengivelse af deres indhold. Den refleksion og det temperament, der kunne have givet bogen perspektiv, savner man.

Men ellers er idéen om at give en kort indføring i Dannebrog, kongekronen, statsvåbenet, det kgl. våben, Dronningens monogram, ordenstegnene, pengesedler og mønter, frimærker og de tilsvarende fænomener på Færøerne og i Grønland bestemt ikke dårlig. Heraldikken er på én gang historisk og kunstnerisk betinget. At beskæftige sig med den som et udtryk for offentlig design kræver indlevelse i historiske forudsætninger og kunstneriske udviklingslinier.

Den grafiske renæssance, der næret af en videnskabelig interesse for heraldikken især i Tyskland og Østrig i de sidste årtier af 1800-tallet fandt udtryk i en ekspressiv, men disciplineret våbenkunst, satte efterhånden også sit præg på Danmark. Thisets stilsikre tegnninger af danske adelsvåbener var vel den tidligste frugt af denne påvirkning. Først et par årtier ind i vort århundrede drog Fr. Britze den kunstneriske konsekvens for den offentlige heraldik. Og disciplinen fik en fagligt funderet teoretiker, Poul Bredo Grandjean, som officiel heraldiker. Kraftfuld tyngde karakteriserer Britzes velproportionerede, stilbevidste arbejder. For første gang siden barokken havde dansk offentlig design fået et ansigt med særpræg og kvalitet. Det er i dag afløst af stilforvirring på et teoretisk grundlag, som er spinkelt. Den kunstner, Grandjean uden tvivl havde forestillet sig som Britzes arvtager, har ikke fået lejlighed til at præge den offentlige heraldik i nær det omfang, hans kunstneriske begavelse berettiger ham til, men har i stedet måttet udmønte sit talent på andre felter, især ordensheraldikken.

Det er klart, at heraldikken i dag er et irrationelt fænomen. Den kan kun – ligesom monarkiet – leve eller overleve på kvalitet. God smag er en livsbetingelse. Dilettanteri er en trusel. Det ville have været interessant, hvis Per Møllerup, der beskæftiger sig intensivt med design og har indlysende forudsætninger for det, havde givet os sin mening om danske tegn på den baggrund.

Nils G. Bartholdy

Knorring-heraldik

Knorring-heraldik, Knorring-vapnet en studie av friherre Gotthard von Knorring. Utgivare: Släktföreningen von Knorring r.f. Helsingfors 1982. Särtryck (Adresse: G. v. Knorring, Ådgränd 1.D.56, SF - 00200 Helsingfors 20, Finland). 118 sider, 89 illustrationer. Sideløbende tysk og svensk tekst.

I HT 37 (Marts 1978) p. 346-477 havde jeg fornøjelsen at præsentere læserne for en ikke nærmere identificeret, men ganske snurrig våbenfigur, der i varierede former er de Knorringers mærke.

Siden da har figuren ikke ændret sig yderligere, men skriftet om figuren har udviklet sig fra et hefte på 16 sider til en ganske vægtig afhandling på over 100 sider.

I min anmeldelse af det lille hefte priste jeg forfatteren for dette, at han ikke afslørede figurens identitet. Jeg syntes det var fikst, appetitvækkende og heraldisk set helt rigtigt, selv om det anede mig, hvad jeg senere fik bekræftet, at det i virkeligheden lå lidt tungt med at finde frem til, hvad figuren egentlig skulle forestille.

I den foreliggende bog er alle tænkelige tolkningsmuligheder nøje gennemdrøftet og afvejet mod hinanden, og som slutresultat fremstår med rimelig sikkerhed en mortar, en fra gamle husholdninger og apoteker velkendt beholder, hvori stoffer knuses til pulver ved hjælp af en støder eller pistil.

Figurens overbevisende demaskering er nok bogens sluteffekt, men i og for sig slet ikke dens højdepunkt. På side 23 finder man f.ex. nogle meget interessante bemærkninger om retten til at besegle og føre heraldisk segl. Det var først et godt stykke ind i 1300-tallet, at den lavere landadel og byernes højeste borgerskab fik denne ret i Tyskland. Før den tid var det kun fyrster, biskopper og grever samt i 1200-tallet særlige »ministerialer«, der med eget sigil måtte bekræfte skriftlige transaktioner.

Bag bogen ligger årelange drøje studier, forskninger og korrespondancer. Præsentationer er imidlertid holdt i en klar og letfattelig form - af hensyn til slægtninge uden heraldisk sagkundskab, for hvem bogen primært er skrevet.

Meget generøst har friherre Gotthard von Knorring dog ment, at også særligt interesse-rede i Societas Heraldica Scandinavica burde have mulighed for at erhverve bogen, og en begrænset del af oplaget af dette enestående særtryk vil således kunne fås ved henvendelse til ovenstående adresse.

Haxt. -

Heraldiken som brukskonst

Olof Eriksson: *Heraldikka ja symbolit* (= Heraldik och symboler). Utg. förf. och Suomen Heraldinen Seura, Helsinki 1982. Ill. i färg och svart-vitt. Häft., 116 ss. Akademiska bokhandeln, Helsingfors FIM 180,-.

Det måste anses som en betydelsefull handling såväl i den finländska heraldikens - betraktad som en historisk hjälpvetskap - historia, som inom den moderna designens utveckling, att en av banbrytarna inom den heraldiska konsten i Finland, Olof Eriksson, nu utger ett heraldiskt bokverk. Av subtiteln framgår att det är fråga om en handbok för design av heraldiska emblem, icke om en egentlig lärobok (traité) i heraldik. Då boken därtill är skriven på finska blir dess läsekrets med nödvång begränsad. Böcker vilka ägnats heraldiken speciellt som konst är, som Michel Pastoureau säger (i *Traité d'héraldique*, Paris 1979, s. 294), varken talrika eller av nyare datum. Det är en gren av heraldiken, som närmast omhuldats bland tysktalande heraldiker, vilka som känt i hög grad påverkat den finländska heraldiken. Erikssons bok utgör därvid inget undantag.

Mindre än hälften av boken behandlar egentlig heraldik. Författaren åberopar B. Harald Hellström som en av sina förebilder, och textavsnittet (cirka 13 sidor) återgår också på dennes Vaakunatietouutta (Helsinki 1951). Den indelning i vapenkunskap och vapenkonst som Eriksson fortfarande - i likhet med Hellström och den tyska 1800-talsheraldiken - begagnar är enligt min mening föråldrad och opraktisk. De teoretiska regler, vilka bestämmer uppkomsten av och rätten till ett vapen samt vapenföringen kan inte åtskiljas från reglernas praktiska konsekvens: vapnets konstnärliga återgivning.

Illustrationerne i 11-färgstryck och svart-vitt är ett resultat av Erikssons konstnärskap och tryckeriets (Painomies Oy) och dess chef Unto Lehtinen's hantverksskicklighet. Det bör påpekas att illustrationerna till stor del utförts inkom för denna bok eller hämtats ur författarens tidigare skrifter. Man kan å ena sidan beklaga, att den rikhaltiga äldre och nyare finländska heraldiken inte fått komma till tals i illustrationsmaterialet, å andra sidan är boken en konstnär's verk och bör representera hans personliga och aktuella stiluppfattning.

Bokens större del ägnas symboliken: flaggor, ordnar, ett rikhaltigt urval kyrkliga symboler, symboler från astronomi, astrologi, fysik, kemi osv. utgör ett ibland intressant komplement till den egentliga heraldiken. Förutom ett avsnitt annonser innehåller boken ytterligare en flerspråkig ordlista, samt ett par sidor litteratur.

Olof Erikssons bok om heraldik och symboler är i främsta rummet en mönsterbok avsedd för vapenmålaren, ej för blasoneraren eller härolden. Den innehåller också goda praktiska anvisningar för vapenföring, vilka kan nyttjas av envar. Mitt intryck är att dess kanske största värde ligger i att en heraldisk konstnär här samlat sin personliga syn på heraldisk design vid ett visst historiskt ögonblick.

H. Dgm.

Prächtig billedbog – og nogle betragtninger over nyere dansk kommunal heraldik

Sven Tito Achen: *Danmarks kommunevåbener samt Grønlands og Færøernes*, 112 sider text og illustrationer, fortrinnsvis i farver, Forlaget Komma, København 1982, indb. 220 Dkr.

Så kom den første selvständige publikation der præsenterer hele den danske kommunale heraldik – præsenterer den i farver og ledsager de smukt gengivne billeder med en udførlig text, der oplyser de enkelte våbenmærkers oprindelse, historie og symbolik. Af Danmarks 277 kommuner havde i 1982 de 229 et våben, af 14 amtskommuner de 12, dertil kommer så våbener for alle de 18 grønlandske kommuner og Torshavns våben. Alle disse våbener er

gengivet i farver og der er grund til at fremhæve et raffinement ved bogen, nemlig at farveillustrationerne fremtræder på en svagt gråtonet baggrund. Derved opnår man at hvidt i våbener for en gangs skyld optræder som en tinktur i stedet for at falde sammen med bogsidens farve. Forfatteren har imidlertid ikke ladet sig nøje med at gengive de godt 300 våbener, der nu er i brug. Han bringer også sort-hvide tegninger af de ca. 70 våbener for kommuner og amter som ikke længere eksisterer på grund af administrative omlægninger. En del af dette materiale må have været uhyre vanskeligt at drage frem, og mon ikke listen over disse nu »forsvundne« våbener er noget nær komplet – i sig selv lidt af en bedrift. Jeg kan i hvert fald kun supplere med ét (ikke særlig godt våben), som Tim kommune brugte omkring 1950, jvfr. Hardsyssels Årbog 1979 side 21.

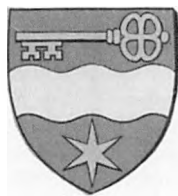
Våbenerne er anbragt i kronologisk rækkefølge efter deres alder, og det er derfor særdeles nyttigt at bogen har et alfabetisk stedregister, som i øvrigt også medtager navnene på de kommuner, der endnu ikke har et våben. Når man blader i bogen får man derfor noget af et længdesnit af udviklingen inden for den kommunale heraldik, lige fra Vardes løve fra begyndelsen af 1200-tallet til Ardens træ fra 1980. Hvis man vil benytte bogen som udgangspunkt for egentlige studier, må man dog være opmærksom på at den kun dækker det nuværende Danmark. De danske byvåbener fra Skånelandene og Sønderjylland er ikke medtaget. I en del tilfælde har især købstæder ændret eller helt skiftet våbenmærke. Texten gør undertiden opmærksom på det, men bringer sjældent billeder af det tidligere våben, og i andre tilfælde er ændringen ikke omtalt. Det gælder således for Bogense, Kerteminde og Middelfart der figurerer under 1535 – alle med et tremastet skib i skjoldet. Oprindeligt var skibene imidlertid enmastede, og Bogenses skib fik i øvrigt først sejl i 1608.

Lige så spændende det er at se bogens billeder, er det at læse dens text. Her er samlet en meget stor viden om de enkelte mærkers oprindelse – og for de nyeres vedkommende især om deres symbolik. For middelalderens og 15- og 1600-tallets våbener kan det være svært – eller helt umuligt – at forklare hvorfor en by har valgt dette eller hint mærke, men for de

ca. 200 våbener der er skabt i dette århundrede gælder, at de næsten alle har et symbolsk indhold. De overvejelser og tanker der er nedlagt i våbenerne bliver her lagt frem, og forfatteren må have haft et uhyre tidkrævende arbejde med at fremskaffe de relevante oplysninger fra de mange kommuner. Der er grund til at være ham taknemmelig for at have offentliggjort dette heraldiske kildemateriale, der vel ofte går tilbage til de historisk kyndige og andre, som har konstrueret eller skabt de mange nye våbener.

Som man kunne vente det af netop denne forfatter, er teksten præcis og levende, og det samme gælder den meget givende indledning, som sætter emnet i relief. Her fortælles om heraldikkens opståen og der siges mange kloge bemærkninger om, hvorfor den kommunale heraldik netop nu er inde i en blomstringstid. Afsnittet om våbenets udformning burde være obligatorisk læsning for enhver der har med (kommunal) heraldik at gøre. Her opstilles 3 betingelser for vellykket heraldik: enkelhed, kækhed og de rette proportioner. Kravet til enkelhed er måske drevet rigeligt vidt, når der helst kun må være to farver og én figur i et våben. Der er ikke mange af de nyere våbener der kan leve op hertil, og en stor part af de gamle vil også falde igennem. Det er imidlertid inderligt sandt når forfatteren skriver: »Idealet er ikke: når der ikke kan tilføjes mere. Idealet er: når der ikke kan tages mere bort, når tingen ikke kan gøres enklere«.

På den baggrund havde det været interessant om forfatteren havde givet os en vurdering af den kommunale heraldiks udvikling i dette århundrede. Han har afstået fra det og har valgt at fremlægge materialet, så kan læseren efter smag og behag selv drage sine konklusioner. Når man så gør det – og jeg kan i hvert fald ikke modstå fristelsen til at fremsætte nogle synspunkter – må man imidlertid huske på, at det ikke er nogen nem opgave at lave et kommunevåben. Der vil i mange tilfælde blive tale om et kompromis mellem heraldiske ønsker og lokale ønsker, men selv om det enkelte våben isoleret set er blevet godt og tilfredsstillende er det ikke sikkert at det er så heldigt, når man vurderer det i en større sammenhæng. Næsten alle kommunevåbenerne er sprængfyldt med symbolik, og man har desværre ofte valgt symboler for de samme ting for eksempel: beliggenheden. Nu er det karakteristisk for ganske mange af de danske kommuner, at de støder op til en å eller ligger ved sund, bælt eller hav, og derfor vrimler det med bølger i den danske kommunalheraldik. Alene de sidste 15 år har bragt ca. en snes nye våbener af denne type, og det er en skam. Det der skulle karakterisere kommunen bliver derved til noget almindeligt og fælles for mange kommuner, det svækker symbolkraften og gør det heraldiske helhedsbillede ensartet og lidt kedeligt (Ill. 1). Alene af tidligere og nuværende amtskommuner har følgende bølger: Sorø (1937), Tønder (1953), Randers (1960),

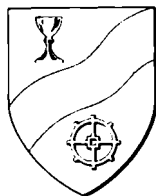
Skjern
1958

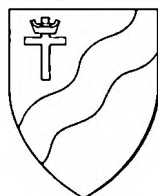
Langå
1961

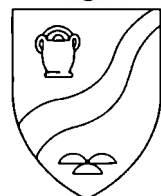
Øsby
1965

Dalum
1965

Åby
1966

Gjern
1973

1. Seks af de mange »bølge-våbener« der er med til at give den kommunale heraldik et uopfindsomt præg.

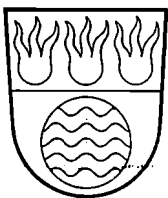
Århus (1970), Storstrøms amt (1973) og Viborg (1976).

Et andet træk som præger (og efter min mening misklæder) i hvert fald den første snes våbener er ideen med at flerdoble en figur for at vise at kommunen har for eksempel 4 byer, 3 kilder eller 7 søer. På den måde fik Ikast 3 kors i 1945 og Sundby-Hvorup og Tårnby hver 2 klokker i henholdsvis 1951 og 1952 på grund af lokaliteternes 3 og 2 kirkesogne. Helt galt blev det efter kommunesammenlægningen, fordi man gang på gang har villet anskueliggøre, hvor mange kommuner der indgik i den nye storkommune. Det har medført bl.a. følgende våbener: Vallø 1965: firkløver, Svinninge 1967: 3 ax, Hårby 1970: 3 blade, Glamsbjerg 1971: firedelt, Trehøje 1972: firkløver (igen), Holsted 1973: 4 spidser, Tommerup 1976: tredeling og 3 blade (altså dobbelt symbolik), Fyns amt 1976: 3 blade (igen), Nørre-Snedede 1977: 3 blomster og Galten 1977: 7 ringe. Når nu størsteparten af de danske kommuner er dannet ved sammenlægning af ældre kommuner, er det et spørgsmål om det er en god idé at lade dette generelle forhold præge så mange kommunevåbener.

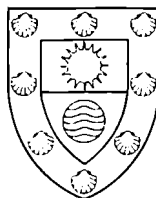
Eksemplerne viser, at de heraldiske ideer synes at være kommet i bølger; et motivet eller tanken anvendt én gang, har det omgående smittet. Flanken med de indadbuede linjer blev - måske for første gang - anvendt i Dragsholms våben 1970, men året efter findes den i Julianehåb og to år senere i Thyborøn. Også den grønne farve synes der at være gået

mod. Som bekendt er grønt ikke hyppigt anvendt i heraldikken, og det gælder også den danske kommunale heraldik før 1964. I de 87 våbener der siden er kommet til er grøn imidlertid hovedfarve (i reglen endda bundfarve) i ikke mindre end 17 våbener. Det virker overvældende, og da farven synes at skulle symbolisere både skov, agerland og eng, kunne snart sagt hver eneste kommune i Danmark have et grønt våben.

Spørgsmålet er, om man ikke har holdt sig til et lovlig beskedent antal ideer og derved afskåret sig fra andre udtryksmuligheder. Da Give kommune gerne ville have en dragonhjelm i sit våben til minde om en soldat der faldt i 1864 vakte det betænkelighed hos statens heraldiske konsulent. En sådan hjelm var fra for sen en tid, rent principielt kunne man kun bruge tidløse figurer eller genstande fra heraldikkens blomstringstid - stenøxer og kæmpehøje var for eksempel for gamle. (Vejlø Amts Årbog 1976, s. 180f). Synspunktet kan unægtelig diskuteres, og det er da heller ikke blevet gennemført med konsekvens. Give fik således sin dragonhjelm, men Gørlev der ønskede en sukkerroe i 1978 fik at vide »at roen var alt for ung«. Mærkeligt nok, da Rudbjerg fik sukkerroe i 1974 og Holeby i 1976. Uvilje mod det tidsbestemte og »for gamle« har da heller ikke forhindret at Stenløse fik to bronzealderhelme 1967, Trundholm sin solvogn 1973 og Jelling fabeldyret fra den store Jelling-runesten i 1977. For solvognen gælder det helt specielle, at våbenet ikke giver

Ramsø, forslag 1968,
afvist 1972

Vejby-Tibirke
1963-70

Astrup-St. Arden
1980

2. Forslagene til Ramsøs våben blev afvist efter fire års granskning i indenrigsministeriet, fordi det havde for stor lighed med våbener for Langå (se ill. 1), Vejby-Tibirke og Astrup-St. Arden. På dette tidspunkt eksisterede Vejby-Tibirkes våben dog ikke mere, og Astrup-St. Ardens våben synes endnu ikke at være godkendt. Man kunne også mene, at forskellen mellem Ramsøs våben og de nævnte våbener er større end forskellen mellem våbenerne i ill. 1.

vognen som den oprindelig har set ud, men som museumsgenstand med itubrudte hjul og manglende eger. Sågar konservatorernes støttestativ er omhyggeligt markeret.

Når man ikke har kunnet finde heraldiske motiver i en kommunes navn, erhvervsliv eller beliggenhed, har man ikke sjældent vendt sig til historien for at finde en adelsslægt med tilknytning til egnen. Ideen er udmærket, men det kræver unægtelig at der er en væsentlig forbindelse mellem den pågældende slægt og egn. Der kan nævnes udmærkede eksempler som Herlufsholm og Rosenholm, men der er også kommet nogle meget betænkelige våbener ud af det. Galten kommune i Jylland har fået et kompliceret våben, der bl.a. rummer et hvidt felt hvori der svæver et skjold med Ranislægts hjortevie og bjælker. Begrundelsen herfor skulle være, at Rane Jonsen (dømt for kongemord i 1287) skulle have ejet jord i kommunen. Jeg har ikke kunnet finde noget vidnesbyrd herom, men skulle Rane endelig have ejet lidt strøgods på egnen, er det i hvert fald helt atypisk. Manden og hele hans slægt var solidt forankret i det østsjællandske Stevns.

I andre tilfælde kan der nok påvises forbindelse mellem slægten og lokaliteten, men den kan være så spinkel – i ét tilfælde indskrænket til et enkelt år – at det er svært at se, hvordan det pågældende slægtsvåben kan være et naturligt symbol for kommunen i dag. Helt galt er det gået i Gørlev i Løve herred, hvor kommunens våben er blevet udstyret med en 2-radsraktavlet sparre «fordi slægten Sparre i middelalderen ejede en stor del af kommunens jord». Ifølge Sjællands Tidende (17.2.1978) udtalte borgmesteren, da våbenet blev præsenteret for byrådet, «at sparrerne (der var nemlig to i det oprindelige udkast) er taget fra seglet for den første ridder i området. Den gode mand skal have heddet Jacobsen, men efter han blev slået til ridder fik han navnet Sparre». Sagen er ganske kurios. Det omtalte segl, der er fra 1318 og ikke alt for velbevaret, viser enten to «blanke» sparrer eller 5 sparresnit, hvor hvertandet felt er enradsraktavlet. Det viser i hvert fald hverken en eller to 2-radsraktavlede sparrer. Våbenet blev anvendt af Peter Jacobsen i «Gerlæuæ», ridder var han ikke, han kendes kun fra dette ene dokument, vi aner intet om hans familie

og ved strengt taget ikke om han var af slægten Sparre, så hans tilknytning til kommunen er i hvert fald yderst beskedne. Det er i det hele taget et åbent spørgsmål, om der overhovedet har været nogen tilknytning. Der er nemlig to andre lokaliteter af samme navn på Sjælland, den ene i Slagelse herred (15 km. væk) og den anden i Horns herred. De lærde synes at være særdeles uenige om Peter Jacobsens placering. Den gamle udgave af Trap: Danmark har ham i Løve herred, den nye udgave har ham slet ikke med, Danmarks Adels Aarbog har ham i Horns herred, og den store udgave af middelalderdokumenter, Diplomatarium Danicum, går ind for Slagelse herred. På denne helt igennem usikre baggrund havde det måske været en god idé at give Gørlev den sukkerroe, kommunen gerne ville have haft – det ville i hvert fald have været karakteristisk for lokaliteten.

Ovenstående betragtninger må ikke forstås sådan, at jeg ikke mener at der er lavet gode nye kommunale våbener der er fuldt tilfredsstillende, både i æstetisk og i heraldisk henseende og som repræsenterer idérigdom og symbolstyrke. Som gode eksempler kan nævnes næsten alle Grønlands våbener med Christianshåbs i spidsen. Den helhedsbetragtning som Sven Tito Achens bog giver mulighed for at anlægge, afslører imidlertid efter min mening nogle svagheder ved udviklingen. I mange tilfælde har man valgt at symbolisere forhold som er fælles for ganske mange kommuner i stedet for at vælge det forskellige og egenartede; og de symboler man har valgt, har ikke sjældent givet våbenerne et rigeligt ensartet præg. En sammenligning med den svenske og norske, for slet ikke at nævne den finske kommunale heraldik vil ikke falde ud til Danmarks fordel. Det er unægtelig en vanskelig sag, både at bedømme forslag til våbener og at udarbejde våbener. Det kræver stor indsigt på felter som: heraldik, historie, formgivning, symbolik og jura. Man kunne derfor ønske at statens rådgivning i heraldiske anliggender kunne baseres på en kreds af eksperter inden for disse områder – på samme måde som forholdet er i Finland, hvis kommunale heraldik (netop af Sven Tito Achen) er karakteriseret som verdens bedste.

Knud Prange

HERALDISK TIDSSKRIFT

udgives af Societas Heraldica Scandinavica, hvis medlemmer modtager det gratis. Der udkommer to numre årligt, i marts og oktober. Medlemskab koster pr. år Dkr. 125 eller hvad der svarer hertil. Medlemskab én gang for alle (kun for personer): det 20-dobbelte.

Indbetaling sker bedst gennem dansk postgiro 6 11 23 74, Societas Heraldica Scandinavica. c/o stud. jur. Sunil Saigal, Kongsager 5, 2620 Albertslund, Danmark. Ved indbetaling på postkontor bør også i Sverige, Norge og Finland anvendes de danske girokort, som selskabet sender til medlemmerne. Girokortene lyder på Dkr. og gælder for Dkr., men indbetaling sker naturligvis i det pågældende lands egen mønt.

Ældre numre af tidsskriftet

Numrene 1, 2, 3, 5, 9, 13, 16, 20, 27, 29 og 35 er udgæet. Alle øvrige numre kan stadig fås. Priserne er som følger, portofrit: Til og med nr. 30, pr. stk. Dkr. 10. – Fra og med nr. 31, pr. stk. Dkr. 35. – Fra og med nr. 34, pr. stk. Dkr. 40. – Fra og med nr. 38, pr. stk. Dkr. 50.

Redaktør:

Antikvar, cand. mag. Allan Tønnesen, Godthåbsvej 79, 1. sal, 2000 København F.

Redaktionsudvalg:

Redaktør Sven Tito Achen, Trondhjems-gade 4, 2. sal, 2100 København Ø.

Forfatteren Hans Krag, Lastad, Søgne, Norge.

Tandlæge Per Hougaard, Asylgade 6, 4000 Roskilde, Danmark.

Konstnären Karl-Gustav Hedberg, Hoplaksvägen 12 B 30, Helsingfors 33, Finland.

Greve Erik Spens, Berguddsvägen 5, 182 33 Danderyd, Sverige.

Amtsdirektør, cand. jur. Ernst Verwohlt, Strandengen 4, 4000 Roskilde, Danmark.

Skrivende medarbejdere i dette nummer:

Redaktør Sven Tito Achen, Trondhjems-gade 4, 2. sal, 2100 København Ø.

Arkivar, cand. phil. Nils G. Bartholdy, Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9, 1218 København K.

Advokat Hans Cappelen, Kirkegaten 5, Postboks 858 Sentrum, Oslo 1.

Museumsinspektør, mag. art. Tage E. Christiansen, Skipperstræde 14, 2791 Dragør, Danmark.

Godsägare Henrik Degerman, Irjala Gärd, 03400 Vichtis, Finland.

Major O. H. M. baron Haxthausen, «La Cerisaie», 35, Traverse du Lavoir de Grand-Mère, 13100 Aix-en-Provence, Frankrig.

Slottsbibliotekarie, fil. dr. Adam Heymowski, Malmbrinken 32/34, 132 00 Saltsjö Boo, Sverige.

Cecil Humphery-Smith, Alcroft Grange, Hackington, UK-Canterbury, Kent CT2 9NN, England.

Ingrid Padel, Stökhagsvägen 148, 145 50 Norsborg, Sverige.

Professor Knut Pipping, Fägränd 41, 20 540 Åbo, Finland.

Sivilingeniør Wilhelm E. Ramm, Løvenskioldsgaten 14, Oslo 2.

Greve Erik Spens, Berguddsvägen 5, 182 33 Danderyd, Sverige.

Hovrättsrådet Bo Tennberg, Skolhusgatan 38 A 12, 65 120 Vasa 12, Finland.

Heraldisk Selskabs styrelse:

Arkivar, cand. phil. Nils G. Bartholdy, Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9, 1218 København K.

Advokat Hans Cappelen, Kirkegaten 5, Postboks 858 Sentrum, Oslo 1.

Major O. M. baron Haxthausen, «La Cerisaie», 35, Traverse du Lavoir de Grand-Mère, 13100 Aix-en-Provence, Frankrig.

Universitetslektor, mag. art. Knud Prange, Degnemose Allé 26, 2700 Brønshøj, Danmark (formand).

Dr. h. c. Ole Ole Rostock, Sigmundsvej 8, 2880 Bagsværd, Danmark, (sekretær).

Stud. jur. Sunil Saigal, Kongsager 5, 2620 Albertslund, Danmark (kasserer).

Hovrättsrådet Bo Tennberg, Skolhusgatan 38 A 12, 65120 Vasa 12, Finland.

Ambassadør Bo Johnson Theutenberg, Utrikesdepartementet, Box 16121, 103 23 Stockholm.

Antikvar, cand. mag. Allan Tønnesen, Godthåbsvej 79, 1. sal, 2000 København F.